

KOLAĞASI ALİ RIZÂ EFENDİ VE
“MUHTASAR HAKÎKAT-I SALÂT” ADLI RİSALESİ
KOLAĞASI ALI RIZÂ EFENDİ AND HIS TRACTATE WHICH NAMED
“MUHTASAR HAKÎKAT-I SALÂT (SUMMARY OF THE TRUTHS OF PRAYER)”

MUHAMMED İKBÂL GÜLER

Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Assist. Prof. Dr., Ondokuz Mayıs University, Education Faculty, Department of Turkish Language and Literature
mikbalguler@outlook.com

 <https://orcid.org/0000-0002-8315-3998>

Atıf / Citation

Güler, M. İ. 2021. “Kolağası Ali Rızâ Efendi ve “Muhtasar Hakikat-ı Salât” Adlı Risalesi”. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute*. 70, (Ocak-January 2021). 123-148

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 28.07.2020
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 27.10.2020
Yayın Tarihi- *Date Published* : 20.01.2021
 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4416>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by iThenticate programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- *Journal of Turkish Researches Institute*
TAED-70, Ocak-January 2021 Erzurum. ISSN 1300-9052 e-ISSN 2717-6851
www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunited>

KOLAĞASI ALİ RIZÂ EFENDİ VE
“MUHTASAR HAKİKAT-I SALÂT” ADLI RİSALESİ
KOLAĞASI ALİ RIZÂ EFENDİ AND HIS TRACTATE WHICH NAMED
“MUHTASAR HAKİKAT-I SALÂT (SUMMARY OF THE TRUTHS OF PRAYER)”

MUHAMMED İKBÂL GÜLER

Öz

XIX. asrın sonları XX. asrın başlarında yaşamış ve divan şiirinin son temsilcilerinden olan Kadiri-Şettârî şeyhi Erzurumlu Kolağası Ali Rızâ Efendi, nesir sahasında kaleme almış olduğu “Muhtasar Hakikat-ı Salât” adlı, 1911 tarihli eserinde namazın rükünlerini tasavvufi yorumlar çerçevesinde işlemiştir. Çalışmamızda Kolağası Ali Rızâ Efendi’nin hayatına, mensup olduğu Şettâriyye tarikatı ile olan ilişkisine ve eserlerine dair bilgilere yer verilmiştir. Akabinde “Muhtasar Hakikat-ı Salât” adlı eserin içeriğine dair yapılan incelemenin ardından eserin transkripsiyon alfabesi ile yazılmış hâli aktarılmıştır. Beş vakit farz namazın rükünlerinin, vitr-i vacip, cenaze ve bayram namazlarının, namaza davet olan ezanın tasavvufî hikmetlerinin izah edildiği bu eser tasavvuf edebiyatımız açısından önem arz etmektedir. Temennimiz, “Muhtasar Hakikat-ı Salât”ın günümüz Türkçesine aktarılması vesilesiyle bu alanda yapılacak farklı çalışmalara katkı sunmasını yönünde olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kolağası Ali Rızâ Efendi, tasavvuf, namaz, Şettâriyye.

Abstract

The Qadirî-Shattariî sheikh, Kolağası (adjutant major) Ali Rızâ Efendi, from Erzurum, who lived at the end of the 19th century and at the beginning of the 20th century and was one of the last representatives of the Ottoman poetry, approached to the rituals of the prayer in the framework of sufistic comments at his work named "Muhtasar Hakikat-ı Salât" dated 1911. In our study, information about the Kolağası Ali Rızâ Efendi's life, his relationship with the Shattariyyah sect that he was a member, and his works are included. Subsequently, following the examination of the content of the work named “Muhtasar Hakikat-ı Salât”, the version of the work written in transcription alphabet is presented. This work, in which the rituals of the five daily fardh prayers, salat al-witr, funeral and eid prayers, and the sufistic wisdom of the call to prayer are explained, is of great importance for our sufism literature. Our hope is that, by translating “Muhtasar Hakikat-ı Salât” into modern Turkish, it will contribute to different studies to be carried out in this field.

Key Words: Kolağası Ali Rızâ Efendi, sufism, prayer, Shattariyyah.

Structured Abstract

There is no information about the mother of Kolağası Ali Rızâ Efendi from Erzurum, who is thought to be born in 1834-1835 according to the information obtained from the resources. His father, on the other hand, is Hacı İbrahim Efendi (from Salasor), a member of Habib Baba Lodge and a resident of Kasım Paşa Neighborhood, whose family came and settled in Erzurum from the regions of Meskheti. Ali Rızâ Efendi, who received his education in Erzurum, followed the lectures of the imam-orator of Gümrük Mosque, Hacı Osman Efendi from Giregöse (d.1883), also known as "Gümrük Vaizi (Gümrük Orator)", from whom he would later receive the ijazah of the Shattârî order. Ali Rızâ Efendi, who continued his education in military schools, went to Sivas for duty, and there he met Mehmed Efendi, also known as Mûr Ali Baba (d.1884), who was one of the sheiks of Kâdirî order and then he became affiliated with him. Ali Rızâ Efendi was a captain in the '93 war (1877-78 Ottoman-Russian War). In 1907, Ali Rızâ Efendi, who was a "kol ağası" (senior captain), was transferred to the Bitlis land forces treasury as collecting officer for rack duty due to his illness. He retired in 1909 and returned to his hometown Erzurum. According to our findings, Kolağası Ali Rızâ Efendi left Erzurum at the end of 1912 - at the beginning of 1913 and settled in Tokat. The Friday and Ramadan sermons of Kolağası Ali Rızâ Efendi, who continued his duty of guidance in Tokat, lasted three years in Ali Pasha Mosque and this situation also shows his knowledge in the field of science, as well as capability and rhetoric of his language. Kolağası Ali Rızâ Efendi died of hernia in Tokat on 28 June 1919, which coincided with the second day of the Ramadan Feast. His body was buried in the garden of Ali Pasha Mosque in Tokat, but later (1953) when the graves here were moved to somewhere else, Kolağası Ali Rızâ Efendi's tomb was transferred to his family cemetery by Şatur Rıza Bey, who was probably one of his followers in Tokat. This tomb does not exist today.

Kolağası Ali Rıza Efendi was one of the sheikhs of Kâdirî order through Mûr Ali Baba, and also Şettârî order, which cannot be easily traced in Turkey and which was established in the early 15th century from the extensions of 'İşkiyye order which was affiliated with İmâm Ebû Yezîd el-İşkî.

Cemâleddin Server Revnakoğlu states that, Kolağası Ali Rızâ Efendi had a small tractate (risale) on the prayer named "Muhtasar Hakikat-i Salât" (summary of the truths of prayer) printed in Erzurum İttihad Printing House in 1912, unprinted "Esmâ-i Hüsnâ Şerhi" (descriptions of the names of Allah) and hymns, a compiled dîvân and a small dîvân. Except for the tractate named "Muhtasar Hakikat-i Saât" and the poems in the manuscript book in Bekir Çöl archive, there are no versions of the works written in Ottoman Turkish. Other works mentioned by Revnakoğlu were compiled with today's alphabet under the name of "Büyük Dîvân" (Great Dîvân) by the retired imam İbrahim Alanka, a follower of Sadreddin Özyapar who was one of the caliphs of the Şettârî order in Erzurum. However, there is no information about where the original sources of the works other than "Muhtasar Hakikat-ı Saât" are located.

The work named "Muhtasar Hakikat-ı Salât", printed in 1328 H. / 1911 AD in Erzurum İttihâd Printing House, consists of 16 pages. This work, in which the poem of İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi (b.1872 / d.1969) is also included along with the poems of Kolağası Ali Rızâ Efendi, is generally prosaic. The work starts with the title "azan, prayer, funeral" on the first page. The work includes the mystical explanations of these concepts mentioned in the title. After the azan, a title of "How is the morning prayer performed?" is given and truths about morning prayer and prayers of other times are explained under this title. Following the information given on the wisdom of Ramadan and Eid al-Adha, there is an ode of Kolağası Ali Rızâ Efendi, which can be classified as 9 couplets 'ydiyye. After this ode of 9 couplets, the title of "prayer for the funeral" is given. In the last part of the work, the secret of the pray made at the end of the prayer is explained.

Kolağası Ali Rızâ Efendi, one of the sheikhs of Şettârî-Kâdirî, explained the mystical wisdoms of the elements of the five daily fard prayers, the vitr-i wajib, funeral and eid prayers, and the call to prayer in his tractate “Muhtasar Hakikat-ı Salât”. In our study, after giving information about Kolağası Ali Rızâ Efendi’s life, Şettâriyye order that he was affiliated with and his works, the content of his work named “Muhtasar Hakikat-ı Salât” was discussed, and then the transcribed text of that work was presented. We hope that this valuable work will contribute to different studies to be made with the occasion of its translation to modern Turkish.

Giriş

Erzurum’un mümtaz şahsiyetlerden Şeyh-i Şettâr Kolağası Ali Rızâ Efendi, hem yetiştirdikleriyle hem de kelâmın manzum ve mensur vadilerinde ortaya koyduklarıyla adını günümüze kadar yaşatanlardan olmuştur. Halk içinde Kâdirî, Hak huzurunda Şettârî neşvesine sahip olan Kolağası Ali Rızâ Efendi, her ne kadar günümüzde varlığına dair ize rastlayamasak da kaynaklardan takip ettiğimiz kadarıyla divan sahibi bir şairdir. Çalışmamızın konusunu teşkil eden “Muhtasar Hakikat-ı Salât” ise Kolağası Ali Rızâ Efendi’nin nesir sahasında kaleme aldığı tasavvufî mahiyetteki eseridir. Çalışmamızda Kolağası Ali Rızâ Efendi’nin hayatına dair verilen bilgilerin akabinde şeyhi olduğu Şettâriyye tarikatına değinilmiştir. Bu hususların ardından Kolağası Ali Rızâ Efendi’nin eserleri ile alakalı aktarılan malumat sonrasında “Muhtasar Hakikat-ı Salât”ın içeriğine dair sadeleştirme yoluyla bilgiler aktarılmıştır. Çalışmamızın sonunda bahsi geçen eser transkripsiyon yoluyla günümüz harflerine aktarılmıştır.

Kolağası Ali Rızâ Efendi’nin Hayatı

Osmânzâde Hüseyin Vassâf’ın Sefîne-i Evliyâ adlı eserinde (2015: 4/363) “meşâyih-ı kirâm-ı Kâdiriyye’den” diyerek bahsettiği Ali Rızâ Efendi, Erzurum’da doğmuştur. Ahmet Hamdi Tanpınar ise “Beş Şehir” adlı eserinde (2008: 57), Kolağası Ali Rıza Efendi’nin adını şu cümlelerde zikretmekte ve onun şiirlerinden şöyle bahsetmektedir:

Büyük Harp’ten önceki yıllarda Erzurum’da yaşayan Kolağası Ali Rızâ Bey de, gelecek şöhretini eğer bu repertuar tamamıyla diske ve tele alınmışsa Faruk Kaleli’ye borçlu kalacaktır. Hasankale ilcasında kubbeyi tepesinden atacak kadar gür sesiyle besteler okuyan bu coşkun adamın tekke şiirinin tarihinde bir yeri olması lâzımdır. Onun şair Fâizi’nin:

Ta’âm ü emn ü âsâyış gibi bir nîmetim vardır

mısramı ihtiva eden gazelini tahmis ederek yaptığı beste,

Ey gönül, içmek dilersen câm-ı Cem

Dem bu demdir, dem bu demdir, dem bu dem

diye başlayan nefes, unutulmaması gereken eserlerdendir.

Cemâleddin Server Revnakoğlu'nun (Üstünbaşoğlu)¹ Erzurum Halkevi Kültür dergisindeki yazısında belirttiğine göre (1945: 25) Ali Rızâ Efendi 28 Haziran 1919 tarihinde vefat etmiştir. Ali Rızâ Efendi'nin yeğeni ve halifelerinden Karazlı Hakkı Bey'in (İsmail Hakkı Tercan) torunu Muzaffer Tercan Beyefendi tarafından verilen bilgiye göre Ali Rızâ Efendi vefat ettiğinde 84-85 yaşlarındadır. Bu iki bilgi karşılaştırıldığında Ali Rızâ Efendi'nin 1834-1835 yıllarında doğmuş olabileceğini belirtmek mümkündür. Annesi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Babası ise Ahıska taraflarından Erzurum'a gelip yerleşmiş bir aileden olan, Kasım Paşa Mahallesi sakinlerinden, Habib Baba Dergâhı müntesiplerinden (Salasorlu) Hacı İbrahim Efendi'dir (Üstünbaşoğlu, 1945: 25).²

Ali Rızâ Efendi'nin Mavi Hanım adında bir kız kardeşinin de olduğunu bilmekteyiz. Yeğeni ve halifesi olan Karazlı Hakkı Bey, kız kardeşi Mavi Hanım'ın oğludur (Elmalı, 2016: 18).

Eğitimi Erzurum'da alan Ali Rızâ Efendi, ileride kendisinden Şettârî icâzetini alacağı, “Gümrük Vaizi” adı ile meşhur, Gümrük Camii imam-hatibi Giregöseklî Hacı Osman Efendi'nin (ö. 1883) derslerini takip etmiştir (Güler, 2016: 10). Eğitimine askerî okullarda devam eden Ali Rızâ Efendi, görevli olarak Sivas'ta bulunmuş ve burada Kâdirî meşâyihinden Mehmed Efendi, nâm-ı diğer Mûr Ali Baba (ö. 1884) ile tanışmış, ardından ona intisâb etmiştir (Çınar, 2012: 74; Mert, 2015: 153).

Kolağası Efendi'nin ilk hocalarından Giregöseklî Hacı Osman Efendi, yaymaya çalıştığı tasavvuf ilminden ötürü Erzurum'dan Sivas'a sürülür.³ Sivas'ta, Erzurum'da iken talebesi olan Ali Rızâ Efendi ile görüşürler ve Ali Rızâ Efendi hocasını Mehmet Efendi (Mûr Ali Baba) ile tanıştırır. İki deryanın buluşması, Kolağası Ali Rızâ Efendi için yeni bir yol açacaktır. Kurulan ünsiyet sonrasında Mehmet Efendi “Senin nasibin Hacı Osman Efendi'de oğlum. Seni ona havale ediyorum” diyerek, Ali Rızâ Efendi'ye yeni yolunu göstermiştir. Hacı Osman Efendi, bunun üzerine Ali Rızâ Efendi'ye erbain çıkartır (Kasır, 1999: 128; Çınar, 2012: 75). Ali Rızâ Efendi, bu manevî eğitimden sonra Şettârî icâzetini alır. O artık hem Kâdirî hem de Şettârî tarikatının müntesibidir. Bu bilgileri Sefîne-i Evliyâ sahibi Osmânzâde Hüseyin Vassâf da verdiği şu bilgilerle teyit etmektedir (C. 4, 2015: 363):

¹ Cemâleddin Server Revnakoğlu, yazılarında muhtelif müstear soyadları kullanmıştır. Bu yazısındaki “Üstünbaşoğlu” müstear soyadı da buna örnektir.

² Kolağası Ali Rızâ Efendi'nin mektuplarında kullandığı mühründe de baba adı “İbrahim” olarak geçmektedir. Ailenin Ahıska'dan göç ettiği bilgisi Muzaffer Tercan Beyefendi'den alınmıştır. Aynı zamanda Kolağası Ali Rızâ Efendi'nin halifelerinden Hacı Muharrem Hilmi Efendi'ye ait *Divân-ı Sırrî* adlı eserde de Kolağası Ali Rızâ Efendi'ye dair bilgilerin verildiği bölümde “Kolağası Ali Rızâ Ahışavî” ifadesi mevcuttur. Ayrıca bk. Hacı Muharrem Hilmi Efendi (2012). *Divân-ı Sırrî*. haz. Prof. Dr. Süleyman Ateş, İstanbul: Hassa Mimarlık, s. 48.

³ C. S. Revnakoğlu da “Bir Halk Terbiyecisi: Tazegüllü Ahmet Fevzi Alpağut” başlıklı yazısında (1945: 25) Giregöseklî Hacı Osman Efendi'nin Sultan Abdülhamid (II) döneminde Sivas'a *nefyedildiği* bilgisini verir. Hasan Ali Kasır ise “Erzurum Şairleri” adlı eserinde (1999: 128) Muzaffer Tercan Beyefendi'den aldığı bilgiye istinâden Giregöseklî Osman Efendi'nin Sivas macerasından sonra İstanbul'a gittiğinden, padişahın iltifâtına mazhar olduğundan bahseder. Muzaffer Tercan Beyefendi ile yaptığımız görüşmede aynı bilgileri bizlere de aktarmıştır.

“Ali Rızâ Efendi'nin sohbet ve irşâd şeyhi Hacı Osmân Efendi; evrâd şeyhi Sivasî Nûr Ali Baba'dır⁴ ki, Şeyh Abdurrahmân Hâlis et-Tâlebânî el-Kerkükî hazretlerinin halîfesidir.”

Kolağası Ali Rızâ Efendi'nin “Mebde' ve Maâd” konulu şiirinde geçen aşağıdaki beyitler de Hüseyin Vassâf'ın verdiği bilgileri doğrulamaktadır. Bu beyitlerde pîrlerinin Mûr Ali Baba ve onun da şeyhi Abdurrahmân Hâlis et-Tâlebânî el-Kerkükî olduğunu, sekiz ay boyunca Hacı Osmân Efendi'ye hizmet ettiğini ve Hacı Osmân Efendi'nin kendisinin sohbet şeyhi olduğunu, “andan aldım telkîn-i dîn” ifadesiyle de ondan Şettârî icâzetini aldığını görmekteyiz (Güler, 2016, s.41-42):

*Pîrim Hâlis hem Mûr Ali bunlarda nûr-ı Hakk celî
Bu zâtların fermânına müheyyâ olmuşum her câ*

*Sekiz ay eyledim hizmet hizmetinde buldum lezzet
Hacı Osmân Efendi'dir ana mahsûs ilm-i hafâ*

*Sohbet şeyhim idi o zât dinledim çok ledünniyât
Andan aldım telkîn-i dîn neler ta'lîm etdi bana*

*Tarîkatın adı Şettâr bulunur anda çok esrâr
Her bir tarîk bundan bulur budur bil kim cihân-nümâ*

Anlatılanlara göre Hacı Osman Efendi Sivas'a geldiğinde, Ali Rızâ Efendi düğün hazırlıkları içerisindeydi. Ancak şeyhi Hacı Osman Efendi'nin talebi üzerine kırk günlük çileye girmesi gerekmektedir. Ali Rıza Efendi, bu durumu nişanlısına anlatır ve müsadesi olursa düğünü bu kırk günün sonunda yapabileceğini söyler. Nişanlısı da “Senin şeyhin, benim şeyhimdir. Nasıl uygun görmüşse öyle olsun” diyerek bu duruma rıza göstermiştir (Kasır, 1999: 129).⁵ Kolağası Ali Rızâ Efendi'nin bu evlilikten iki kızı, bir oğlu dünyaya gelmiştir. Kızlarının adı Şefika ve Lamia'dır. Şefika (Diri Ertekin) Hanım (d.1918/ö.1988), Palu eşrâfından Bekir Ağa ile evlenmiştir. Şu an kabri İstanbul Edirnekapı Sakızağacı Mezarlığı'ndadır. Lamia Hanım ise dönemin Tokat mutasarrıfı Nuri Bey ile evlidir. Oğlunun adı ise Abdülkadir (Başak)'dir (d.1904/ö.1963)⁶. Prof. Dr. Selami Şimşek'in

⁴ Hüseyin Vassâf'ın Mûr Ali Baba'nın adını “Nûr Ali Baba” şeklinde belirtmesinin sebebini Fatih Çınar (2012: 16), eserinde şu şekilde izâh etmektedir:

“Mehmed Efendi'nin bu lakabı bazı kaynaklarda “Nûr” şeklinde yer almaktadır. Örneğin, Ziya Paşa şiirlerinde Ali Baba'dan bahsederken “Nûr Ali Baba” ifadesini kullanmıştır. Yine Mehmed Efendi'nin oğlu Abdülkadir Gulamî'nin 1291'de İstanbul'da basılan *Divân*'ının başında “*Divân-ı Hâdimü'l-Fukarâ Abdülkadir Gulamî b. eş-Şeyh Nûr Aliyyü'l-Ali el-Kadirîyyü's-Sivasî*” şeklinde yer alan ifadede Mehmed Efendi'nin lakabı “Nûr” olarak geçmektedir. Belki de bu sebeplerden dolayı, Hüseyin Vassâf Bey ve İbnülemin, Mehmed Efendi hakkında “Nûr Ali Baba” başlığı ile bilgi sunmuşlardır.”

⁵ Fatih Çınar, “Mûr Ali Baba” adlı eserinde (2012: 75) böyle bir hadisenin Mehmed Efendi için de anlatıldığını belirtmektedir. Mehmed Efendi'nin üstadı Abdurrahman Hâlis'e intisâb ettiği gün düğün gecesi olduğu ve Mehmed Efendi'nin düğünü terk ederek üstadına intisâb ettiği yönündeki menkıbe Fatih Çınar'a göre, Kolağası Ali Rızâ Efendi'nin başından geçmiş ama Mehmed Efendi'ye mâl edilmiş intibâmı uyandırmaktadır.

⁶ Kolağası Ali Rızâ Efendi'nin oğlu Abdülkadir Efendi'nin doğum ve vefat tarihleri ile birlikte hayatına ve ailesine dair birçok bilgiyi benimle paylaşan Abdülkadir Efendi'nin torunu Savaş Aytaç Yapa Beyefendi'ye bu vesile ile teşekkürlerimi arz ederim.

Ayvakti dergisi 157. sayısındaki “Aşıkların Gül Bahçesinde Erzurumlu Bilinmeyen Bir Gönül Eri: Kolağası Ali Rıza Efendi” (Şimşek, 2015) başlıklı yazısında Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı’nda DH.SN.THR.00040.00091.001. numarasıyla kayıtlı “Kolağası Ali Rızâ” imzasıyla yazılmış bir belgeden söz etmektedir. Selami Şimşek’in bu belgeden hareketle verdiği bilgiye göre Kolağası Ali Rızâ Efendi’nin “Ali Şan” isimli ikinci bir oğlu daha bulunmaktadır. Mevzubahis dilekçe ve devamındaki yazışmalar tarafımızca incelenmiştir. Tokat Mutasarrıflığı’na yazılan bu dilekçede emekli kolağası Ali Rızâ isimli bir şahsın, oğlu Ali Şan’ın doğum tarihinin düzeltilmesi hususunda sunduğu bilgiler bulunmaktadır. İlgili dilekçenin imza kısmında da “Müftü Mahallesi’nde Ardahanlı Nâib Yakub Efendi hanesinde kolağası Ali Rızâ” bilgisi yer almaktadır. Lâkin Kolağası Ali Rızâ Bey’in yiğeni ve halifesi Karazlı Hakkı Bey’in torunu Muzaffer Tercan Beyefendi ile yaptığımız görüşmede kendilerinin aktardığı bilgiye göre Kolağası Ali Rızâ Efendi, Tokat’ta iken dönemin Tokat mutasarrıfı Nuri Bey ile evli olan kızının evinde ikâmet etmiştir. Ayrıca yazışmalar neticesinde, 13 Teşrîn-i evvel 329 tarihli, “Asâkir-i şâhâne kolağalarından mütekâ’id Ali Rızâ” imzalı aynı şahsa ait bir başka dilekçede kullanılan mühür de Şettârî şeyhi Kolağası Ali Rızâ Efendi’ye ait değildir (Güler, 2016: 13-14).

Ali Rızâ Efendi, 93 Harbi’nde (1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı) yüzbaşı olarak bulunmuştur. 1907 tarihinde “kol ağası” olan Ali Rızâ Efendi, rahatsızlığı dolayısıyla istirahat için Bitlis nizamiye hazinesi tahsil memurluğuna nakledilmiştir. 1909 yılında emekliye ayrılarak memleketi Erzurum’a dönmüştür (Üstünbaşoğlu, 1945: 25).

Hasan Ali Kasır’ın (1999: 129) Kolağası Ali Rızâ Efendi’nin müridlerinden Albay İhsan Yavuzer’in oğlu Halit Ziya Yavzuer’den naklettiği bilgiye göre, Kolağası Ali Rızâ Efendi bir ara Harput’a gitmiş, orada Rufâî şeyhi Fehim-i Erzurumî’nin dergâhında kalmıştır. Bir başka rivayete göre, Harput’ta yine bir Erzurumlu olan Osman Bedreddin Efendi ile görüşmüş, bir süre onun dergâhına devam etmiştir.⁷

Tespitlerimize göre Kolağası Ali Rızâ Efendi, 1912 yılı sonu 1913 yılı başlarında Erzurum’dan ayrılıp Tokat’a yerleşmiştir. Cemâleddin Server Revnakoğlu’nun belirttiğine göre Kolağası Ali Rızâ Efendi I. Dünya Savaşı dolayısı ile Tokat’a *hicret* etmiştir (Üstünbaşoğlu, 1945: 25). Hasan Ali Kasır (1999: 129) ise Tokat’a yerleşmesinin sebebinin Tokat mutasarrıfı ile evli olan kızının etkisi veya isteği olabileceğini belirtmektedir.

İrşat görevini Tokat’ta da sürdüren Kolağası Ali Rızâ Efendi’nin Ali Paşa Camii’nde üç sene süren Cuma ve Ramazan vaazları, onun ayrıca ilmi iktidârını, lisânındaki kudret ve belâgati de göstermektedir (Üstünbaşoğlu, 1945: 25).

Kolağası Ali Rızâ Efendi, Ramazan Bayramı’nın ikinci gününe rastlayan 28 Haziran 1919 tarihinde Tokat’ta fitaktan vefat etmiştir. Cemâleddin Server Revnakoğlu (Üstünbaşoğlu, 1945: 25), Kolağası Ali Rızâ Efendi’nin vefatı ile alakalı şu rivâyeti de yazısında belirtmektedir:

“Ramazan’ın yirmi yedinci günü, ikindiden sonra cemaatle vedalaştığı ve ölümünden bir saat kadar evvel de mezar taşına yazılacak altı beyitten ibaret

⁷ Halit Ziya Yavuzer’in “Sohbet Yankıları” (ty) ve “Ebyatlarda Bir Oluşun Öyküsü” (ty) adlı eserlerini incelememize rağmen Hasan Ali Kasır’ın aktardığı bu bilgileri tespit edemedik. Hasan Ali Kasır’ın bu bilgileri Halit Ziya Yavuzer’den sözlü olarak temin ettiğini düşünmekteyiz.

mersiyeyi bizzat kaleme alıp kendini sevenlere elile dağıttığı -tevâtüren-rivâyet olunur. Mersiyyenin son mısraı şudur:

Ezelden Şeyh Ali Rızâ, enîs-i aşk-ı Hakk oldu!

Karazlı İsmail Hakkı Tercan da, “Nâşir-i Hakikat” olarak tanıdığı şeyhinin ölümüne, 1335 yılını göstererek “gark-ı hall” terkihini tarih düşürdü.”⁸

Naaşı, Tokat’ta Ali Paşa Camii bahçesine defnedilmiş, ancak sonradan (1953) buradaki mezarlar başka tarafa taşınınca (Eyice, 1989: 430-431) Kolağası Ali Rızâ Efendi’nin mezarı, muhtemelen Tokat’taki müridlerinden olan Şatır Rıza Bey tarafından kendi aile mezarlığına nakledilmiştir (Kasır, 1999: 129). Muzaffer Tercan Beyefendi, kendileri ile yaptığım görüşmede Şatır Rıza’nın aile kabristanındaki mezarını ziyaret ettiklerini, Kolağası Ali Rızâ Efendi’ye ait, kendilerinin ifadesi ile “*eskimez yazı*”yla yazılmış bir mezar taşının olduğunu, lâkin son gittiklerinde mezarın yerinde olmadığını belirtmişlerdir.

Şettârîlik ve Kolağası Ali Rızâ Efendi

Kolağası Ali Rızâ Efendi, Türkiye’de izleri kolaylıkla takip edilemeyen Şettâriyye tarikatının şeyhlerindedir. İmâm Ebû Yezîd el-İşkî’ye izâfe olunan İşkiyye’nin kollarından Şettâriyye tarikatı 15. yüzyılın başlarında kurulmuştur (Ahmad, 1963: 1). Genel bir tasavvufî tavır olarak varlığını sürdüren Şettârîlik, muhtemelen Abdullah-ı Şettârî tarafından özel bir tarikat haline dönüştürülmüştür (Uludağ, 1991: 137). Tarikatların büyük bölümü silsilelerini sahvî sülûlîğın pîri olan Cüneyd-i Bağdâdî’ye kadar götürürken, Şettârîler bunun aksine silsilelerini vecdî sülûlîğın önderi Ebû Yezîd el-Bistâmî’ye kadar götürürler. Şettârî şeyhlerinden Muhammed Gavs Gevâliyârî’nin (ö.1563) görüşlerinden ötürü döneminde yaşadığı sıkıntılardan sonra tarikat müntesipleri, halkın önünde bu vecdî halden ziyâde *Kâdirî tavrı* olarak değerlendirilebilecek daha muhafazakâr bir görüntü vermeye başlamışlardır (Ernst, 2003: 347). Carl W. Ernst, “Şettârî Sufilikte Mihne ve Temkin Tavrı” başlıklı makalesinde (2003: 364) Şettârîliğe ait önemli ipuçları vermektedir:

“... Şettârî tarikatı normal şer’î ibadetleri yerine getirmekte ısrarcıdır ve bu açıdan kurumlaşmış sufi tarikatlarının pek çoğundan farklı değildir. Erken dönem Şettârîler, muhtemelen vecdci yaklaşımlarının İslâm’ın tarihî gelenekleriyle olan bağlara zarar verebilme potansiyelinin farkına varmışlardır. Şettârî önderlerinin kendilerini meşrulaştıracak birden fazla silsileye dayanma eğilimi, tarikatın Hindistan kolunun kurucusu olan ve hem Kâdirî hem de Kübrevî tarikatlarına intisabı bulunan Abdullâh Şettârî’nin (v.832/1248-49) biyografilerinde dahi görülmektedir. Aynı şekilde, Bahâüddîn Ensârî (v. 921/1515) Şettârî meşrepli bir Kâdirî olarak tanınmaktadır. Bizzat Muhammed Gavs da on dört farklı sufi tarikatına mensubiyet iddiasında bulunur. Bu durumla ilgili kesinlik ifade etmeyen bir mütalâa olmakla birlikte, bu birden fazla intisab olgusunun, sülûlîğın kurucu şahsiyetleriyle mümkün olduğunca çok sayıda bağlantı noktası ortaya

⁸ Gark-ı hall (غرق حل) terkihi ebced hesabında 1338 tarihine tekabül etmektedir.

koymak suretiyle, geleneğe bağlılıkla tarihî meşruiyet kazanımını en üst noktaya çıkarmanın bir yolu olduğunu söyleyebilirim. ... Kurucularına yönelik yinelenen eleştiriler ve mihneyi takip eden dönemde Şettârî önderleri, vecdî tecrübeye olan tabii eğilimi tadil etmiş ve tasavvufun kurucu şahsiyetleriyle övünme mücadelesine girişme yönündeki kuvvetli isteği bastırılmışlardır.”

Ernst, çalışmasında her ne kadar Muhammed Gavs Gevâliyârî'nin vecde dayalı görüşlerini halk önünde tekrarlayan başka bir Şettârî'ye rastlanamayacağını bildirirse de (2003: 348) Giregöseklî Hacı Osmân Efendi'nin görüşlerinden ötürü Sivas'a sürülmesi (veya payitahta şikâyet edilmesi), Kolağası Ali Rızâ Efendi'nin şiirlerindeki bazı ifadeler, bizleri vecdî yolun izleri ile karşılaştırmaktadır (Güler, 2016: 20). Yine Kolağası Efendi'nin kendisini Mür Ali Baba'dan intisâbı dolayısıyla Kâdiriyye tarikatı şeyhi olarak tanıtmaya da yukarıdaki görüşlerle paralel bir doğrultuda okunmalıdır düşüncesindeyiz.⁹

Eserleri

Cemâleddin Server Revnakoğlu (Üstünbaşoğlu, 1945: 25), Kolağası Ali Rızâ Efendi'nin 1912¹⁰ yılında Erzurum İttihad Matbaası'nda basılmış *Muhtasar Hakikat-i Salât* isimli namaza dair küçük risâlesi, basılmamış *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi* ve ilahileri, derlenmiş dîvânı ve dîvânçesi olduğunu belirtmektedir. *Muhtasar Hakikat-i Salât* adlı risâle ve Bekir Çöl arşivindeki defterde bulunan şiirler haricindeki eserlerin Osmanlı Türkçesi ile yazılmış hâlleri mevcut değildir. Revnakoğlu'nun belirttiği diğer eserler, Şettârî tarikatının Erzurum'daki halifelerinden Sadreddin Özyapar'ın müridi emekli imam İbrahim Alanka tarafından günümüz harfleri ile *Büyük Divan* adı altında derlenmiştir. Lâkin *Muhtasar Hakikat-ı Salât* haricindeki eserlerin asıl kaynaklarının hâlihazırda nerede olduğuna dair bir bilgi mevcut değildir.¹¹

Muhtasar Hakikat-ı Salât

H. 1328 / M. 1911 yılında Erzurum İttihâd Matbaası'nda basılan *Muhtasar Hakikat-ı Salât* adlı eser 16 sayfadan ibarettir. Kolağası Ali Rızâ Efendi'nin kendi şiirleriyle birlikte İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi'nin de (d. 1872 / ö. 1969) şiirinin bulunduğu bu eser genel itibarıyla mensurdur. Eserin dış kapağında müellif bilgisi olarak “Kolağalık

⁹ Şettârîyye tarikatı ile alakalı daha detaylı bilgiye Kolağası Ali Rızâ Efendi'ye dair hazırladığımız kitaptan erişilebilir. Bk. Güler, Muhammed İkbâl (2016). *Erzurum'un Yüzleri Kolağası Ali Rızâ Efendi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

¹⁰ Eserin kapağında basım yılı bilgisi R. 1328 (M. 1911) olarak belirtilmiştir.

¹¹ İbrahim Alanka tarafından derlenen ve içerisinde Karazlı Hakkı Bey, Kolağası Ali Rızâ Efendi ve Sadreddin Özyapar'ın şiirlerinin bulunduğu *Büyük Divan* yayınlanmamış olup çoğaltılmış hâlleri şahsi kütüphanelerde mevcuttur. Yalçın Özyapar tarafından yayına hazırlanmış olan *Gülzâr-ı Aşıkân* (ty) adlı kitapta Kolağası Ali Rızâ Efendi'nin İbrahim Alanka tarafından derlenen şiirleri mevcuttur. Lâkin bu kitapta birçok baskı hatası ve şiirlere dair yanlış/eksik aktarımlar mevcuttur. Yalçın Özyapar Beyefendi, kendisi ile yaptığımız telefon görüşmesinde Kolağası Ali Rızâ Efendi'ye ait şiirlerin aslının kendisinde olduğunu belirtmiştir. Var olduğu söylenen bu şiirler tarafımızla paylaşılmadığı için bu hususta detaylı bir bilgi verememekteyiz. Bekir Çöl arşivindeki Kolağası Ali Rızâ Efendi'ye ait şiirler ve *Büyük Divan*'dan seçilen bazı şiirler için bk. Güler, Muhammed İkbâl (2016). *Erzurum'un Yüzleri Kolağası Ali Rızâ Efendi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

mütekâ'idîn-i kirâmından ve tarîkat-ı Kâdiriyye meşâyihından şeyh Alî Rızâ” ifadesi yer almaktadır. Yine ön kapakta “mühürsüz nüshalar sahtedir” ibaresi görülmektedir ki eserin sonunda, arka kapakta silik bir mührün yer aldığı görülmektedir.

Eser, birinci sayfada “ezan, namaz, cenaze” başlığı ile başlamaktadır. Eser, başlıkta zikredilen bu kavramların tasavvufi mahiyette izâhlarını içermektedir. İlk olarak “ezan”ın anlatıldığı bölümde “tecellî-i ef’âl, tecellî-i âsâr, tecellî-i sıfât-ı Celâl ve tecellî-i zât” adları altında dört ilâhî tecelli sıralanmış ve ezânın bu ilâhî tecellîlerin beyânı niteliğinde olduğu belirtilmiştir. Sünnet gereğince yüksek bir yere çıkan müezzinin Allah’ın zâtının tecelli yeri olan kibleye doğru dönerek başlangıçta iki kere “Allâhü ekber” lafzını tekrar etmesi, Allah’ın tecelliyât-ı ef’âl ve tecelliyât-ı âsârla, yani Allah’ın fiilleri olarak müşahade edilen âlemdeki fiillerle ve Allah’ın kudretinin cisim hâline gelmiş eserleriyle Allah’ın kayıtlı olmadığını ilân etmektir. Müezzinin başlangıçta dört kez tekrar ettiği “Allâhü ekber” lafzının son iki tekrarı ise tecellî-i sıfât ile yani Allah’ın sıfatlarından bir sıfatın kulunun kalbinde zâhir olması ile Allah’ın kayıtlı olmadığını ilân etmektir. Bu tekbirlerin ezan ve kâmette dört defa terkar edilmesinin sırrı ise Allah’ın zâtına ve sıfâtına işaret eden yaratılmışlardan O’nun daha büyük ve ulu olduğunu belirtmektir, azametinin tamamının kaynağının Allah olduğunu ilândır. Ezanda birbirini tekrar eden her bir tekbir, Allah’ın yarattığı eşyanın muhteşemliği yanında her bir yaratılmışın bir yaratıcıya muhtaç olduğu gerçeğine işaret eder. Çünkü her bir yaratılmışın taşıdığı azamet (büyüklük), “öz”ünde olmadığı için geçicidir. Böylelikle Allah’ın “ekber” oluşunun herhangi bir sebebinin, kaynağının olmadığı dört tekbir yoluyla ifade edilir. Kolağası Ali Rızâ Efendi yine bu dört tekbir meselesine yoğunlaşır ve Allah’ın birinci tekbirde âlem-i nâsuttan¹², ikinci tekbirde âlem-i melekuttan¹³, üçüncü tekbirde âlem-i ceberuttan¹⁴ ve dördüncü tekbirde de âlem-i lâhuttan¹⁵ “ekber” olduğunu, yüce, büyük, ulu olduğunu belirtir. Saydığı bu dört âlemin dünyaya ait olduğunu belirten Kolağası Efendi, Allah’ın bu tarif ve vasıflandırmalardan ârî olduğunu, bütün bu âlemlerin Allah’ın indinde yok hükmünde olduğunu zikreder. Her bir tekbirin sonunda müşâhede edilen âlemler neticesinde Allah’ın her birinden daha yüce olduğu sırrı sebebiyle tekbirler peşpeşe getirilir. Dört tekbirin akabinde kelime-i şehâdetin ilk kısmı olan “eşhedü en lâ ilâhe illallâh” ibaresinin iki kere zikredilmesi ise Allah’a ait olan her şeyin cem edilmesi, Allah’ın yukarıda zikredilen (ve dahi zikredilemeyen) bütün her şeyden berî olduğunun ispatı ve Allah’ın birleşmesi maksadıyladır. Ayrıca “eşhedü en lâ ilâhe illallâh” kelime-i tayyibesinin iki defa zikredilmesinin bir sırrı da Allah’ın yarattığı eserleri ve sıfatları aracılığıyla müşâhede edilenin Hakk’ın tecellisi olduğudur. Bakara Süresi’nin 115. âyetindeki “Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü işte oradadır.” ifadesi bunun delilidir. Kelime-i şehâdetin ikinci kısmı olan “eşhedü enne Muhammeden resûlullâh” kelime-i tayyibesinin iki kere tekrar edilmesinin sırrı ise, Efendimiz’in (s.a.v.) nurunun

¹² Görünen âlem, dünya, kesret.

¹³ Melekler âlemi, zaman ve mekânla sınırlı olmayan, beş duyu ile idrak edilemeyen ruhlar, ilâhî kuvvetler ve mücerret varlıklar âlemi.

¹⁴ Esmâ ve sıfat âlemi, Allah’ın bütün varlıkların üzerinde olan kudretinin tecellî ettiği âlem, lâhut âlemiyle melekût âlemi arasındaki âlem.

¹⁵ Cenâb-ı Hakk’ın zâtına mahsus olan ilk ve en yüce âlem, Allah’ın bütün sıfat ve isimlerinin zâtında mevcut olduğu, fakat sadece zâtî sıfatlarının zuhûra geldiği, fiilî sıfatlarının ise henüz zuhûr bulmadığı âlem, ulûhiyet âlemi.

birincisinde Hakk'ın eserlerinin tecelli yeri olduğuna, ikincisinde ise Hakk'ın sıfatlarının tecelli yer olduğuna işaret etmektir. Bu da "Muhammed" (s.a.v.) ismindeki ilk iki mim harfinin müşâhedesinden ibarettir. Üçüncü mim harfinin sırrı ise insan-ı kâmile mâlumdur. Müezzinin sağ tarafına dönüp iki defa "hayya ale's-salâh" diyerek inananları salatın edası için toplanmaya davet etmesindeki sır ise namazın müminin mirâcı olması dolayısıyladır. "Allah, namaz kılanın yüzünü döndüğü yeredir." hadis-i şerîfi gereğince de namazda olan kişi tpkı mirâc hâdisesinde olduğu gibi Hakk ile birliktedir, Hakk'a yönelmiştir. Bu hadis gereğince de secde mihrâba veya Kâbe'ye değil Cenâb-ı Hakk'a yapılır. "Hayya ale's-salâh" ibaresinin birinci zikrinde Allah'ın eserlerini müşâhede kalmış olan mümin, Allah'ın sıfatlarını temaşaya davet edilir. İkinci tekrar da ise mümin kişi şühûd-ı sıfâtan şühûd-ı zâta yani Allah'ı görmeye davet edilir. Müezzinin sol tarafına dönerek iki defa "hayya ale'l-felâh" demesinin sırrı ise birincisinde tabîat mertebesinde ikincisinde ise nefis mertebesinde kişiyi kurtaracak, felaha erdirecek olan namaza davettir. Ezanın sonunda iki defa tekrar edilen tekbirin sırrı ise yine ezanın başındaki dört tekbirin sırrı gibidir. Allah'ın âlemi yaratması ve tecellisi eserleri ve sıfatları aracılığıyladır. Lâkin Allah'ın mutlak varlığı sıfatlarla kayıtlı değildir. Ezanın en sonundaki "lâ ilâhe illallâh" kelime-i tayyibesi ise görenin de görünenin de Allah olduğunun, tevhid sırrının ilânıdır. Bu bölüm "Hakkı" mahlaslı bir şairin şiiriyle bitirilmiştir.

Ezan faslının ardından "Sabah namazı ne vech ile kılınır?" başlığı açılmış ve bu başlığın altında sabah namazı ile birlikte diğer vakitlere ait namazların hakikatleri anlatılmıştır. Sabah namazı, karanlık ile aydınlığın ortasındaki vakitte kılınmalıdır. Sabah namazının farzının iki rekât olmasının sırrı ise gecenin Allah'ın zâtının tecellisi, gündüzün ise sıfatlarının tecellisi olması ve sabah namazının her ikisini de içerisinde barındırmasıdır. Rekâtlardan biri zâta diğeri ise Hakk'ın sıfatlarına işaretler. Namazdaki kıyâm insana, rükû hayvana, secde bitkilere ve son oturuş, kâde-i âhire ise cansız varlıklar mertebesine işaretler. Son oturuşta hareket yoktur ve burası İlâhî mertebelerin zirvesi olup insan-ı kâmilin karar kıldığı yerdir. Kâmiller bu mertebede hareket etmezler ve bu mertebeden ayrılmazlar.

Âlemin hakikatleri içerisinde vücudun birbirini takip eden üç hareketi vardır. Bunlardan ilki; yokluk âleminin hakikatlerinden varlığa geçiştir. İlk hareket de içerisinde üç ayrı hareketi barındırır. Bunlardan ilkine hareket-i menkûse, baş aşağı hareket denir ki namazdaki karşılığı rükûdur. Yani rükûdaki sır, zâtının gereği olarak Allah'ın ilk defa tecellî ettiği, bütün sıfat ve isimlerinin topluca belirlendiği en üst mertebeden aşağıların en aşağısı olan insanlık mertebesine geçiştir. Namaz kılan kişinin rükû hâlinde başını ufuk tarafına doğru uzatırken kastı hakikati aramak değilse rükû yerine gelmemiş olur. İnsanın dışındaki canlıların hareketi, yatay ve baş aşağı bir harekettir. Bu hareket, doğrusal hareketin zıttıdır. Yani yüksek olandan aşağı olana doğrudur. Buna bitkilerin hareketi denir. Çünkü bitkilerin baş kısımları beslenmeleri için asılı konumdadır. Bitkilerin bu hareketi besinlerini temin etmek sebebiyledir. Nefsin yüce oluşu doğrusal hareket sayesinde ve bu hareket en aşağıdan en yukarıya büyüyüp gelişerek yükselmez. Diğeri ise hareket-i müstakîme, doğrusal harekettir ki namazdaki karşılığı kıyâmdır. İnsanın başı semâyâ yükseldiği, oraya doğru yöneldiği için bu hareket ilk istikâmettir. Bu yüzden kıyâm, yokluk mertebesinde varlığa çıkan insanın hâline işaret eder. Üçüncü hareket ise baş ile ayakları aynı hizada birleyen ve yatay bir hareket olan secdedir. Nasıl ki bitkilerin başlarının eğik

olması onların gıdalarını temin maksadıyladır, öyle de kişi secde hâlinde iken ruhuna lazım olan gıdayı temin ederse o secde yerini bulmuş olur.

Vücudun birbirini takip eden üç hareketinden ikincisi ise aşağıların en aşağısından yücelerin en yücesine ulaşmak için gerçekleştirilen harekettir. İnsanın asıl kaynağa, Hakk’a geri dönmeye dair fitrî bir yatkınlığı vardır. İnsan, ilk kaynaktan yayılan “asıl”dır. “Küllî şey’in yerci’u ilâ aslihi” (Her şey aslına döner) sözünün sırrı budur. Lâkin insanın geri dönüşü sülûk ile olur. Bu sülûk ise bir insan-ı kâmile ulaşmakla ve onun yoluna uymakla mümkündür. Kolağası Efendi burada, sülûkun ayrıntılı bir şekilde açıklanması gerektiğinden ötürü bu bahsi geçtiğini söylemektedir.

Üç hareketten üçüncüsü ise bütün varlık âleminin hakikatlerine ulaşmadır. Kolağası Efendi’nin “emr-i vücûd devri” olarak isimlendirdiği devir nazariyesinden hareketle her nesne Hakk’a varıp Hakk’ta son bulacaktır. Bu hareket doğrusal, bir çizgi üzerinde devam eden bir hareket değildir. Feleğin yuvarlak olmasının sebebi de budur. Namaz kılanın kıyâm, rükû ve secdeden ibaret üç hareketi âlemin hakikatleri içerisindeki vücudun, varlığın hareketleridir. Bu sebeple namaz kılan kişi bahsi geçen sırlar üzerine hareket etmelidir.

Namazdaki secde kişi için bütün hâllerden daha faziletlidir. Çünkü secde, Hakk’a ulaşma yeridir. Kişi, vücudundaki kıymetli azalardan biri olan yüzü yere sürerek secde etme ile vazifelendirilmiştir. Namazın hâllerinden olan secde sâyesinde Allah’a yakınlık hâsıl olmuştur. Bundan daha faziletli hiçbir hâl yoktur.

Namaz için yönelinen Allah’ın evinin vahdetin sırrını barındırmasının hikmeti ise hem Kâbe’nin zâtının şerefi sebebiyle hem de ruhların indiği ve ermişlerin, salihlerin tavaf yeri olması sebebiyledir.

Namaz, Allah ile kul arasında taksim edilmiştir. Bu taksim edilişi Kolağası Efendi şöyle izâh etmektedir: “Allahü ekber” diyerek namaza başlamak iki âlemden, Hakk’tan gayrisından sıyrılıp tevhid dairesine girmektir. Namaza başlarken arşı taşıyan dört meleğin de duası olan “Sübhanekyi” okumak Âdem aleyhisselâmın da tevbe ederken okumuş olması hasebiyle sünnet olmuştur. Sonrasında ise “Fâtiha” sûresi okunur ki Fâtiha’nın ilk yarısı Hakk’a ait, *ihdinâ*’dan sonuna dek olan diğer yarısı ise kula aittir. Ortadaki “ıyyâke na’budû ve ıyyâke nesta’in” âyeti ise her iki kısmı birleştirir. Bunun için tekbirden sonra sağ el sol elin üstüne getirilerek bağlanılır. Bu hareket tıpkı amel defterini sol elinden alacak olan cehennemlikleri bağlamak gibidir. Fâtiha sûresi okunurken âyetlerin sonu vakf-ı sükûn ile yani cezm ile okunur ve âyetler böylelikle birbirinden ayrılır. Âyetleri vakf-ı sükûn ile okumayıp birbirine birleştirerek okumak terk-i edeptir ve kelâmı kelâma birleştirmek zikri yok eder. Fâtiha’ya besmele ile başlanıldığında Allahü Teâlâ “zekerenî abdî” yani “kulum beni zikretti” buyurur. Kul “elhamdülillâhi rabbi’l-âlemin” dediğinde Allahü Teâlâ “hamidenî abdî” yani “kulum bana hamd etti” buyurur. Kul “er-rahmâni’r-rahîm” dediği zaman Allahü Teâlâ “esnâ aleyye abdî” yani “kulum beni hakkıyla övdü” buyurur. Kul, “mâliki yevmi’d-dîn” dediği zaman Allahü Teâlâ “meccedenî abdî” yani “kulum beni yüceltti” buyurur. Fâtiha sûresinin buraya kadarki kısmı Allah’a aittir. “İyyâke na’budû ve ıyyâke nesta’in” âyetinin manası ise kul ile Allah arasında ortaktır. Allahü Teâlâ, kul bu âyeti okuduğunda “hazâ beynî ve beyne abdî” yani “bu benimle kulum arasındadır” buyurur. Sonrasında ise Fâtiha sûresinin diğer kısmı okunduktan sonra Allahü Teâlâ “bunlar benim kulumdur ve kulumun dilediği verilecektir” buyurur. Böylelikle kulum

duası kabul edilir ve kulun talebi yerine gelir. Bundan ötürü namazda Fâtiha sûresini okumanın hükmü vaciptir.

Namaz, Hakk'a münâcâtta bulunmadır. Hadis-i şerifte de "Namaz kılan Rabbiyle konuşmaktadır" buyrulmuştur. Bu sebepten namaz Hakk'ı zikretmektir. Hakk'ı zikreden ise O'nun dostudur. Nitekim bir hadis-i kudsîde de "Ben, beni zikreden kulumun meclisindeyim." buyrulmuştur. Kişi şâyet basiret sahibi ise elbette dostunu görür. Görmese bile görür gibi ibadet etmek gerekir.

Fâtiha sûresi sonrasında ise üç âyet miktarı kıraât edilir ve "Allahü ekber" denilerek rükûya varılır. Üç defa "sübhâne rabbiye'l-azîm" denildikten sonra "semi'allâhü limen hamideh" denilir. Namaz kılan her kişi imâmet makamındadır, elçilik makamındadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise Hakk'ın nâibidir. Bu sebeple Allahü Teâlâ kulunun lisanı ile "semi'allâhü limen hamideh" yani "Allah kendine hamd edeni işitir" buyurur. Melekler ve hazır bulunanlar ise "rabbenâ leke'l-hamd" yani "Rabbimiz, hamd sanadır" derler. İşte bütün bunlar namaz kılanın ne derece ulvî bir mertebede olduğunu gösterir. Salât-ı fahşâ yani Hakk'tan gayrısının ve çirkin olan şeylerin beraberinde olduğu, nefsin namaza dahil olduğu namaz, yukarıda bahsedilen hakiki namazdan uzaktır. Namazın göz aydınlığı olabilmesi için sevgilinin, Hakk'ın müşahade edilmesi gerekir.

Namazdaki oturuş ise diğer rükünler gibi içerisinde sırlar barındırmaktadır. Oturuşta okunan "Tahiyyât" duasını ise Hz. Peygamber (s.a.v.), (Mi'râc hadisesinde) Hakk'ın cemâlini müşahade sırasında okumuştur. Bu duâ, "es-selâmü aleyke ve rahmetullâhi" ibâresinin bulunduğu yere kadar Allahü Teâlâ tarafından, devamından "aleynâ ve alâ ibâdillâhi's-sâlihîn" ibâresinin olduğu yere kadar da Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından okunmuştur. Sonrasında Cebrâil (a.s.) ve diğer büyük melekler kelime-i şehâdet getirmişlerdir. Son olarak bir tekbir ile girilen namazdan iki selâm ile çıkılır.

Günler ve geceler ömrün sayfaları gibidir. "Niyetler"; kalemlerin belirtmek istedikleri, "âmiller"; (icrâ edenler) ise yazıcıdır. İmân ise mürekkeptir. İmân mürekkep olmasa yapılan işlerin sûret bulması mümkün olmaz.

Özetle namaz, yukarıda anlatıldığı üzere dört sır üzerine kurulmuştur. Bu sırlar insan, hayvan, bitkiler ve topraktır. Ayrıca âlem-i nâsût, âlem-i melekût, âlem-i ceberût ve âlem-i lâhût da bu dört sırdandır. İnsanın mertebesi de tıpkı namazın mertebeleri gibi dördtür. İlki beşeriyet mertebesi olan hayvandır. İkincisi insaniyet mertebesi olan meleklerdir. Üçüncüsü sırr-ı Rubûbiyet olan kişinin insan-ı kâmil olup halkı Hakk'a davet etmesidir. Son mertebeye ise sırr-ı ulûhiyettir ki kişi burada Hakk ile fenâ bulur. İşte namaz da bu fenâ mertebesine ulaşmaktan ibârettir. Kılanlar ruhânî bir Mi'râc yaparlar. "Namaz ümmetimin Mi'râc'ıdır" hadisinin sırrı da budur. Buraya kadar "sabah namazı" başlığı altında namazın hakikatine dair detaylı bilgiler verilmiştir. Bu kısımdan sonra ise diğer vakit namazlarının hakikatlerinden bahsedilmiştir.

Öğle namazının farzının dört rekât oluşunun sırrının hakikat-ı Muhammediyye olduğu ve dört rekâtın "nûr, rûh, akıl ve kalem"e işaret ettiği belirtilmiştir. Güneşin semânın ortasında bulunup âlemi ışıkladığı gibi hakikat-ı Muhammediyye de on sekiz bin âlemi ışıkladılmaktadır. İkinci namazının farzının dört rekât oluşunun sırrı ise anâsır-ı erba'a¹⁶

¹⁶ Anâsır-ı erba'a: Eskiden, maddî âlemin esâsını teşkil ettiğine inanılan ve basit cisim olarak kabul edilen dört unsur: Su, hava, ateş, toprak.

içerisinde saklıdır. Ayrıca ikinci namazının farzının dört rekâtı Hakk’ın “Mumî, Muhyî, Hayy ve Kâbız” isimlerinde sırlanmıştır. Akşam namazının farzının üç rekât oluşunun sırrının ise “mevâlid-i selâse” yani tabiattaki hayvan, bitki, mâdenlerden ibâret üç âlemin içerisinde saklı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca akşam namazının farzının üç rekâtı tevhd-i ef’âl¹⁷, tevhd-i sıfât¹⁸ ve tevhd-i zât¹⁹ içerisinde sırlanmıştır. Yatsı namazının farzının dört rekât oluşunun sırrı ise âlem-i nâsût²⁰, âlem-i melekût²¹, âlem-i ceberût²² ve âlem-i lâhût²³ içerisinde saklıdır. Yani bu sır Cenâb-ı Hakk’ın zâtının, sıfâtının, esmâsının ve fiilleriyle eserlerinin içerisinde gizlidir. Vitr namazının üç rekât olmasının sırrı ise ilk rekâtın Hz. Peygamber’in (s.a.v.) nefsi, ikinci rekâtın ümmeti ve üçüncü rekâtın ise Allah için olması ile izâh edilmiştir. Üçüncü rekâtta İlâhî tecellî zuhûra geldiği için Hz. Peygamber (s.a.v.) ihtiyarından bağımsız bir şekilde ellerini yukarıya kaldırdı salıvermiştir. “Kunut” duasının kırâatinin hikmeti ise Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Mi’râc’ta cehennem ehlini gördükten sonra bu duâyı okumuş olmasıdır. Hz. Zeyd’den (r.a.) rivâyet edildiğine göre Kunut duası Kur’ân-ı Kerîm’den iki ayrı sûre olup başlangıçta toplamda 116 sûre var iken sonrasında Kur’ân’ın yazılıp Hz. Peygamber’e (s.a.v.) arz edilen hâlinde bu iki sûre yer almamıştır. Ayrıca bir hadiste “Allah size bir namaz ziyâde etti. Dikkat edin, o (namaz) vitirdir.” buyurulmuştur. Vitr namazı Mi’râc Gecesi Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sidretü’l-müntehâda meleklerle imam olup kıldırıldığı namazdır. Mescid-i Aksâ’da kıldığı iki rekât namaz ise nafil namazdır. Cuma namazının farzının iki rekât olmasının sırrı ise ümmet-i Muhammed’in toplu olarak kıldığı bu namazda İslâm’ın birliği ve imânın birliğinin zuhûra gelmesidir. Kelime-i şehâdetin âleme ilân edilmesinin, yayılmasının ardından okunan hutbe ise üç sırrı içerisinde barındırır: Birincisi; Cenâb-ı Hakk’ın birliğini ilân etmektir. İkincisi; Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Allah’ın resûlü olduğunu ilân etmektir. Üçüncüsü ise padişaha duacı olunarak milletin birliği, dirliği, İslâm dininin ilerlemesi ve mülkün mamur olması için temennide bulunmaktadır. Bayram namazı ise iki rekât olup üçer tekbirle kılınır. Birinci rekâtta Fâtîha sûresini okumadan önce üçer tekbirin alınmasının sırrı cemâate imamlık eden kişinin Hakk’ın cemâlini müşâhede edip bütün bir cemâat adına Hakk’ın huzurunda hâcetleri arz etmesidir. İkinci rekâtta ise kırâatten sonra üçer tekbir alınır. Namazdan sonra Cenâb-ı Hakk’ın (c.c.) nâibi olarak imamın, kullarını cemâliyle müşerref eylediği için Allah’a karşı teşekkür hutbesi okumasıyla namaz biter.

Ramazân ve Kurban bayramlarının toplamda yedi gün olmasının hikmeti ise yedi tamudan²⁴ kurtulmak, yedi kötü ahlaktan kurtulmak ve nefsin yedi mertebesini aşmak

¹⁷ Tevhîd-i ef’âl: Allah’ın fiillerini birleme.

¹⁸ Tevhîd-i sıfât: Allah’ın sıfatlarını birleme.

¹⁹ Tevhîd-i zât: Allah’ın zâtını birleme.

²⁰ Âlem-i nâsût: Görünen âlem, kesret âlemi olan dünya.

²¹ Âlem-i melekût: Melekler âlemi, zaman ve mekânla sınırlı olmayan, beş duyu ile idrak edilemeyen ruhlar, ilâhî kuvvetler ve mücerret varlıklar âlemi.

²² Âlem-i ceberût: Esmâ ve sıfat âlemi, Allah’ın bütün varlıkların üzerinde olan kudretinin tecellî ettiği âlem, lâhut âlemiyle melekût âlemi arasındaki âlem.

²³ Âlem-i lâhût: Cenâb-ı Hakk’ın zâtına mahsus olan ilk ve en yüce âlem, Allah’ın bütün sıfat ve isimlerinin zâtında mevcut olduğu, fakat sâdece zâtî sıfatlarının zuhûra geldiği, fiilî sıfatlarının ise henüz zuhur bulmadığı âlem.

²⁴ Kur’an’da cehennem yedi ayrı ismi geçmektedir. Bunlar; cehennem (derin kuyu), nâr (ateş), cahîm (alevleri kata kat yükselen ateş), hâviye (düşenlerin çoğunun geri dönmediği uçurum), saîr (çılgn ateş ve alev), lezâ

şeklinde izâh edilmiştir. Bu hâlet-i rûhiye içerisinde idrâk edilecek bir bayram, hakiki bayram olacaktır. Bu kısımdan sonra ise Kolağası Ali Rızâ Efendi'nin 9 beyitlik 'ıydiyye olarak sınıflandırabileceğimiz bir kasidesi yer almaktadır.

9 beyitlik bu kasidenin ardından "Cenâze namâzı" başlığı açılmıştır. Bu başlıkta bahsedilenler ise şunlardır: Ölen kişi göğüs hizasına gelecek şekilde bir musallaya yatırılır. Cemâat de rükû ve secdeye yer bırakmayacak şekilde sıkça saf tutarak niyet ederek namaza dururlar. Bu namazın dört tekbiri olup elleri kaldırmaya gerek yoktur. Her bir tekbir de içerisinde bir sırrı barındırır. Zahirde; birinci tekbirden sonra "Sübhâneke" duâsının okunması Cenâb-ı Hakk'ı övüp yücelttikten sonra namazı kılnan mevtânın büyük ve küçük günahlarının affı için Allah'a niyâzdır. İkinci tekbir ve sonrasındaki kırâat ise ölen kişinin kalbî hastalıklardan ve kabir azabından uzak olması için bir duâdır. Üçüncü tekbir ise Hakk'tan gayrı her şeyden haşrin ahvâline, hesaptan, azaptan ve sıratın geçiş için duadır. Dördüncü tekbir ve iki selam ile namazdan çıkış ise mevtanın günah ile dolu varlıktan kurtulup asıl hakikatine kavuşması için Hakk'ın rahmetini umarak Hakk'a teslimi için gayret göstermektir. Dört tekbirin hakikatteki karşılığı ise şudur: Birinci tekbir, lâ-ta'ayyün yani bilinmezlik mertebesinde mevtanın sırrı görüldüğü vakit "Allahü ekber" demektir. Cenâb-ı Hakk'a hamd ve senâdan sonra Allah'ın inâyetiyle o mevtanın hakikat-i Muhammeyye'den bir parça olduğu müşahede edilerek onun nûruna, sırrına, rûhuna ve cisminde tekbirler getirilir ve aslına dualarla kavuşturulur. "Yarabbi, sen kimseyi aslına mahcup ve utanılacak bir vaziyette kavuşturma." diyilerek cemâatin rızasının alınması da bu hikmet sebebiyledir. Ölen kişi ise musalla taşında hâl diliyle cemaate şunları anlatmaktadır: "Herkes benim gibi ölümü tadacaktır. Bu, hakikatte güzel bir sondur. Fânî olan âlemden bâkî olan âleme göçtür. Kesâfetten yani insanın cismânî tarafının ağır basması sebebiyle ruhâniyetten uzaklaşmasından hoşluğa ulaşmasıdır. Yaradılmışlıktan yaratıcıya geri dönerek arzuza erişmeyi, ebedî saadete kavuşmayı isterseniz hemen dünyada iken mana âleminin, İlâhî tecellilerin seyredildiği bir imâna sahip olmak için gayret gösterin. Bu gayretiniz ancak Hakk'ın yardımıyla mümkün olur ve bu da kişinin nefsinin marifete ermesiyle mümkün olur. Kişi nefsinin marifete erdirirse ölümün bir şükür sebebi olduğunu anlar. Kayıtlarla sınırlı bu dünya zindanından kurtulmaktan daha aziz ve daha lezzetli bir şey yoktur. Zâhirde sizden ayrı düştüm ama hakikatte sizinle vuslat buldum. İlâhî sırâ vâkıf oldum. Ben sizi görmekteyim ama siz beni görmüyorsunuz. Hemen gayret gösterin, bu fânî âleme çok fazla muhabbet etmeyin. Her kime yakın olursanız birlikteliğiniz Allah için olsun. Bir an evvel bu nûr âlemine, bu sevinç âlemine ve bu birlik âlemine dönün ki her bir belâ ve tutkudan kurtulasınız. İbret nazarıyla bakın ki cüzî irademi, bedenimi sizin omuzlarınıza bıraktım. Sizin vasitanızla aslıma dönüyorum. Sanki dört kanatla aslıma geri dönüyorum, görmüyor musunuz? Aslım olan toprak ellerini semâyâ açarak hâl diliyle "Yarabbi, benim evlâdımı bana çabucak kavuştur." diyerek göğsünü yırtıyor ve beni bağrıma basmak için iki eliyle cenâzeyi içine alıp örtüyor."

Mevtanın dilinden söylenen bu sözlerden sonra Kolağası Ali Rızâ Efendi'nin Hakk'ın huzuruna bu şuurla ulaşabilmeniyâzı yer almaktadır. Bu kısımdan sonra Kolağası

(duman ve katıksız alev), sakar (ateş), hutame (obur ve kızgın ateş) şeklindedir. Bk. Kuyma, Erol (2015). "Cehennem ve Tamu Kelimeleri Üzerine Art Zamanlı Bir Değerlendirme". Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi, 4(3), 875-888, s. 877.

Efendi, namazın hakikatlerine dair anlatmak istediklerinin özetini şöyle izâh etmiştir: Namazdaki kıyâm elif harfine, rükû dal harfine, secde ise ha ile mim harfine işarettir. Çünkü Ahmed (s.a.v.), Ehad’a (c.c.) secde etmekle vazifelidir. Ehad (احد) ile Ahmed’i (احمد) ayıran mim-i imkân adı verilen bir “mim” harfidir ve Allah bütün varlığı o mim içerisinde gizlemiştir. Bu izahtan sonra İhramcızâde İsmail Hakkı Toprak Efendi’nin 5 dörtlükten oluşan bir şiiri yer almaktadır.

Eserin son kısmında ise namazın sonunda yapılan duânın sırrına dair izahta bulunulmuştur. Namazın sonunda dua etmek için eller semâya doğru uzatıldığında dua eden kişi sağ avuç içindeki on sekiz rakamını görerek Hakk’ın “Hayy” ismine, sol avuç içinde de seksen bir rakamını görerek Hakk’ın “Basît” ismine mazhar olduğunu anlamalı ve on sekiz ile seksen birin toplamından müteşekkil olan Hakk’ın doksan dokuz esmâ-i şerifini içerisinde barındıran “Allâh” ism-i zâtına yalvarıp niyazda bulunmalıdır. Mutlak surette Hayy olan Cenâb-ı Hak, zâhirde arşa Rahmân ismiyle tecelli ettiği için kendisine bu surette dua edenin duasına şüphesiz karşılıkta bulunacaktır. Hakikatte ise Rahmân’ın arşı hükmünde olan mümin kulun kalbinden her ne murat edilirse şüphesiz yerine gelecektir. Lâkin kişi dua ederken kendi nefsi için bir şey talep etmekten haya etmelidir ve “Neye müstehak isem beni benden daha iyi bilen Rabbim bana onu ihsan buyuracaktır.” diyerek, Hakk’ın Celâl ve Cemâl isimlerinin sırrını müşâhede ederek ellerini yüzüne sürmeli, Hakk’ın cemâline erişebilmeyi temenni etmelidir. Eser bu cümlelerle son bulmaktadır.

Sonuç

Şettârî-Kâdirî meşâyihından olan Kolağası Ali Rızâ Efendi, “Muhtasar Hakikat-ı Salât” adlı risâlesinde beş vakit farz namazın rükünlerinin, vitri-i vacip, cenaze ve bayram namazlarının, namaza davet olan ezanın tasavvufî hikmetlerini izah etmiştir. Çalışmamızda Kolağası Ali Rızâ Efendi’nin hayatına, mensup olduğu Şettâriyye tarikatına ve eserlerine dair verilen bilgilerin ardından “Muhtasar Hakikat-ı Salât” adlı eserinin muhtevâsından bahsedilmiş ve ardından bu eserin transkripsiyonlu metni sunulmuştur. Bu kıymetli eserin günümüz Türkçesine aktarılması vesilesiyle yapılacak farklı çalışmalara katkı sunmasını temenni etmekteyiz.

Muhtaşar
Hakikat-ı Şalât

Mü'ellif ve nâşiri

Çolağalık mütekâ'idîn-i kirâmından ve tarikat-ı
Kâdiriyye meşâyihından şeyh
°Alî Rızâ

Mühürsüz nüshalar sahtedir.

(Erzurum İttihād Matba°ası'nda tab° olunmuştur.)

[1]⁽¹⁾ Ezân, Namâz, Cenâze

⁽²⁾ Bismillâhi'r-raḥmani'r-raḥîm

⁽³⁾ Allâhü Te'âlâ'ya ḥamd ü şenâ olsun ki ezân-ı Muḥammedî'yi şe'â'ir-i İslâmiyye'den ⁽⁴⁾ kılıp sünnet-i nebeviyyeden olduğu hâlde beş vakitte cemâ'at-i müslîmîni ⁽⁵⁾ da'vet eyledi.

⁽⁶⁾ Ma'lûm ola ki tecelliyât-ı ilâhiyye dört kısım olup evvelkisi ⁽⁷⁾ "tecellî-i ef'âl", ikincisi "tecellî-i âsâr", üçüncüsü "tecellî-i ⁽⁸⁾ şifât-ı Celâl", dördüncüsü "tecellî-i zât"dır. İmdi, ezân ⁽⁹⁾ okumak, bu tecelliyâtı beyân ve da'vet etmektir. Mü'ezzîn olan kimseniñ ⁽¹⁰⁾ bir mürtefi'c yere çıkması sünnet olup maḥzar-ı Zât kıbleye teveccüh ederek ⁽¹¹⁾ dört "Allâhü ekber"den iki evvelki "ekber" lafızları "tecelliyât-ı ⁽¹²⁾ ef'âl ve âsâr" ile muḳayyed olmaḳdan Allâh Te'âlâ "ekber"dir demek ⁽¹³⁾ olup şoñ iki "ekber" ise "tecellî-i şifât" ile muḳayyed ⁽¹⁴⁾ olmaḳdan "ekber" demektir. Tekbîrleriñ ezân ve iḳâmetde tekerrüründe ⁽¹⁵⁾ sırr-ı ilâhî budur ki "Allâhü ekber" mufâzala içündür. Ya'ni, gerçi ⁽¹⁶⁾ Allâh Te'âlâ zât ve şifâtına delâlet için eşyâ-yı 'azîme ḥalk edip ⁽¹⁷⁾ ta'zîmi ile daḥi emr etmişdir. Zîrâ, şe'â'irullâhdır. Velâkin ⁽¹⁸⁾ mücidi andan ekber ve a'zamdır, mebd'e-i 'azamet-i küldür ve sâniyen ki ⁽¹⁹⁾ "Allâhü ekber" diye, burada [2]⁽¹⁾ ziyâde muḥallaka içündür. Güyâ ki evvelki mertebeden teraḳḳî edip ⁽²⁾ der ki; "Eşyâ ne ḳadar 'azamet ile müte'arif olsa da yine müsebbebiñ müsebbib ⁽³⁾ iftiḳârı gibi mücuidinden iftiḳârı vardır. Nefsinde 'azameti olmayan ⁽⁴⁾ nesneniñ 'azameti 'arizîdir ki hükümü zevâldedir.

⁽⁵⁾ İmdi Allâhü Te'âlâ ekberdir. Ya'ni, 'ale'l-ıtlâḳ kebîrdir ki 'azamet-i ⁽⁶⁾ zâtiyye ve şifâtiyye onuñdur ve gayriñ onda iştirâki yoḳdur. Bundan ⁽⁷⁾ fehm olunur ki birinci "Allâhü ekber"deki ekberden murâd "âlem-i nâsütan", ⁽⁸⁾ ikincisinden murâd "âlem-i melekütan", üçüncüsünden murâd "âlem-i ⁽⁹⁾ ceberütan", dördüncüsünden murâd "âlem-i lâhütan" ekberdir demektir. ⁽¹⁰⁾ Zîrâ, bunlar bu 'âlem lisânıdır. Zât-ı Bârî ise ta'rîf ve tavşîfden ⁽¹¹⁾ 'arî olup bu 'âlemler onuñ 'indinde zerre-i ma'dümdür. Onuñ için ⁽¹²⁾ her bir müşâhedede bir günâ tecelliyâtıñ zuḥûrundan "Allâhü ekber" denilmiştir. ⁽¹³⁾ Bundan ötürü kelime-i şehâdetle ta'ḳîb edip cem'c-i ilâhî olarak iki ⁽¹⁴⁾ def'a "eşhedü en lâ ilâhe illallâh" denildiği, âsâr ve şifât ile meşhûd ⁽¹⁵⁾ olan -olunan- ancak vech-i Allâh'dır. Ḳalallâhu te'âlâ "fe-eynemâ ⁽¹⁶⁾ tuvellü fe-şemmâ vechullâh"²⁵ âyet-i kerîmesi buña delîldir. Ba'cdehü cem'c-i Muḥammedî ⁽¹⁷⁾ âsârıyla zâhir olmasına işâret olunur. İki def'a "eşhedü enne Muḥammeden resûlullâh" ⁽¹⁸⁾ okunduğu vakitte birincisi; nûr-ı Muḥammedî'nin (şallalâhü 'aleyhi ve sellem) maḥzar-ı âsâr ⁽¹⁹⁾ olduğuna işâretdir. İkinci, maḥzar-ı şifât olduğuna işâretdir. Bu da Muḥammed ⁽²⁰⁾ (şallalâhü 'aleyhi ve sellem)iñ zâhiren iki mîmini müşâhededen 'ibâretdir ki diğ'er mîm-i müş'eddediñ ⁽²¹⁾ sırrını insân-ı kâmil bilir. Ba'cdehü mü'ezzîn sağ ḫarafına inḫıraf

²⁵ "Nereye dönerseniz Allah'ın zâtı oradadır." (Bakara, 115).

edip iki def'a ⁽²²⁾ "hayya 'ale's-şalâh" dediği vakit "Şalâta geliñ!" ya'nî "Cem' oluñ!" [3]⁽¹⁾ demektir. Ya'nî "Şalâtıñ edāsına cem' oluñ!", zîrâ şalât, mü'miniñ ⁽²⁾ mi'râcıdır. Bundan ötürü şalâta "şalât" tesmiye olundu. ⁽³⁾ Ve lûgat-i 'Arab'da şalât ileri olanıñ 'açkabine derler. Bir hadîs-i ⁽⁴⁾ şerîfde vârid oldu ki; "İnna'llâhe fî-kıbleti'l-muşallî"²⁶. Onuñ için ⁽⁵⁾ secde Cenâb-ı Hakk'a olur. Mihrâb ve Ka'be'ye olmaz. "Hayya 'ale's-şalâh" ⁽⁶⁾ okunduğu zamân birisi, âşârda kalan mü'minleri şühüd-ı şifâta ⁽⁷⁾ da'vetdir. İkincisi, şühüd-ı zâta da'vet olup ba'de şol tarafına ⁽⁸⁾ inhirâf ile iki def'a "hayya 'ale'l-felâh" okur. Birisi mertebe-i tab[î]atdan, ⁽⁹⁾ diğeri mertebe-i nefsdan felâh verici olan şalâta da'vetdir. ⁽¹⁰⁾ Ya'nî bundan ötürü felâha da'vetdir. Ondan şoñra şimâl tarafına ⁽¹¹⁾ inhirâf eyler. Ba'dehü birer def'a "Allâhü ekber" deyip, "Lâkin şifât ⁽¹²⁾ kaydıyla muqayyed olmayıp her bir âşâr ve her bir şifât ile muqayyid ve mütecellî ⁽¹³⁾ olan zâtdır." diye ve hadîşe işâret edip bi-lâ-şühüd ve lâ-şâhid, ⁽¹⁴⁾ c'ayn-ı meşhüd olup sırr-ı tev'hîdi añlatmak için "lâ ilâhe illallah" kelime-i ⁽¹⁵⁾ münçiyesini okur. Vallâhü'l-Hādî.

⁽¹⁶⁾ Cân kulağıyla işit gülbâng-i hazretidir ezân
Kıl icâbet Hazret-i Hakk'a ki da'vetdir ezân

⁽¹⁸⁾ Rüz u şeb 'aşıklara beş mâ'ide eyler nüzül
Vaktini i'lâm için bir başka ni'metdir ezân

⁽²⁰⁾ Bulmadı bu devleti 'âlemde eslâf-ı ümem
Gör nice Hakk'dan begim teşrîf-i ümmetdir ezân

[4]⁽¹⁾ Gökde Cibrîl-i emîn yerde Bilâl eyler nidâ
Ya'nî Hakk'a vuşlat için halka rahmetdir ezân

⁽³⁾ Anuñ ile fetih olur sırr-ı erihnâ yâ Bilâl
Hep bilür dil ehli miftâh-ı hakîkatdir ezân

⁽⁵⁾ Hakkıyâ Allâhü ekberden celâl-i Hakk'ı bil
Evc-i ma'nâya 'uruc it gör ne şüretdir ezân

⁽⁷⁾ Şabâh namâzı ne vech ile kıılır?

⁽⁸⁾ Şabâh namazı karanlık ve ışıgıñ meyânında olup, ya'nî ne ⁽⁹⁾ karanlık ve ne de güneş zühür etmiş bir zamânda kıılınacaktır. Gece; ⁽¹⁰⁾ mazhar-ı zât, gündüz ise mazhar-ı şifât olmağıla şabâh namâzı ⁽¹¹⁾ ikisini câmi' olup iki rek'at farz olundu. Biri zâta, ⁽¹²⁾ diğeri

²⁶ "Allah namaz kılanın yüzünü döndüğü yerdedir." (İbn Mâce, Mesâcid ve'l-Cemâat, 763).

şifât-ı Hakk'a işaretdir. Kıyâm, rükûc, secde ve kaçedenin⁽¹³⁾ esrârı ise insân, hayvân, nebâtdır. Kaçde ise mertebe-i⁽¹⁴⁾ cemâddir ki teşehhüdü müstemil olan kaçde-i âhîreyi îmâdır. Anda⁽¹⁵⁾ hareket yokdur. Bu mertebe, a'lâ-yı merâtib-i şühûddur ki müstaķarr-ı⁽¹⁶⁾ kemâl-i evliyâdır. Zîrâ, kümmelîn bu mertebeden taharrük etmezler. Ve abdül'âbâd⁽¹⁷⁾ andan mufâraķat kılmazlar. Ve haķâyık-ı âlemde sârî olan hareket-i⁽¹⁸⁾ vücûd üçdür: Evvelkisi; haķâyık-ı âdemden vücûda nakl içündür ki [5]⁽¹⁾ hareket-i mezkûreye hareket-i menkûse denir ki rükûcdur.⁽²⁾ Ya'nî, a'lâ-yı illiyînin olan “ta'ayyün-ı evvel”den esfelü's-sâfilîn olan⁽³⁾ anâşır-ı insâniyyeye hareketdir. Üç hareketden biri “kıyâm” ki⁽⁴⁾ hareket-i müstaķîmedir. İstikâmet-i evveldir ki re's-i insân, semâya⁽⁵⁾ şâ'iddir. Pes kıyâm hâl-i insândır. İkincisi rükûcdur. Hâl-i⁽⁶⁾ rükûcda muşallî re'sini cânib-i ufķa taharrî etmedikçe rükûc hâşıl⁽⁷⁾ olmaz. İnsandan mâ'adâ olan hayvânînin hareketi “hareket-i ufķiyye”⁽⁸⁾dir, hareket-i menkûsedir ki hareket-i müstaķîmenin zıddıdır. Ya'nî,⁽⁹⁾ culvîden cihet-i süflîye hareketdir. Bu da hareket-i nebâtdır. Zîrâ⁽¹⁰⁾ nebâtînin re'si aşıldır ki anîla teğaddî ederler. Pes nebâtînin hareket-i⁽¹¹⁾ menkûsesi olmak zâtının intikâsı hasebiyledir. Vâlâ-i nefis hareket-i⁽¹²⁾ müstaķîmedir ki esfelden a'lâya toğru nümüvv ü su'ûddur. Ve böyle⁽¹³⁾ demek hareket-i müstaķîme-i ķademden re's-i menkûsi re's-i ķademe olan⁽¹⁴⁾ hareketden ibâretedir. Ve hareket-i menkûse, hâl-i secdeye işaretdir.⁽¹⁵⁾ Zîrâ secde, intikâsı ile mütehaķķık olur. Pes bu üç nesnenin⁽¹⁶⁾ birisi “insân”, diğeri “hayvân” ve diğeri “nebât”dır.⁽¹⁷⁾ Ya'nî, neşv ü nemâ ve hareketi vardır. İkincisi hareket-i müstaķîmedir ki⁽¹⁸⁾ esfelü's-sâfilînden a'lâ-yı illiyîne nakl için hareketdir. Zîrâ⁽¹⁹⁾ insân, mebd'e-i evvele rücû'a müsta'iddir. Ondan intişâr etdiği⁽²⁰⁾ aşıldır. Buyurulmuşdur ki “Küllî şey'in yercî'u ilâ aşlihi”. Ya'nî, her şey aşlına⁽²¹⁾ döner. Velâkin insânînin rücû'u sülûk iledir. Ğayrînin hâli böyle⁽²²⁾ degildir. Ancak insân-ı kâmile vâşıl olmakla ve meslegine intisâb ile [6]⁽¹⁾ olur. Bu sülûku ihvâna ta'rîf etmek bir şerh-i mufaşşal olacağından⁽²⁾ tayy olundu. Üçüncüsü “haķâyık-ı âfâķiyye”dir. Zîrâ emr-i vücûd⁽³⁾ devridir ki her nesne Hakk'a müntehîdir. Haţtiye ve müstaķîme degildir. Onun⁽⁴⁾ için cism-i evvel ki felekdir, müdevverdir. Ve muşallînin hâreķât-ı selâsesi⁽⁵⁾ hâreķât-ı vücûda işaretdir. Pes muşallî bu esrâr üzerine hareket⁽⁶⁾ etmege sa'y etmelidir. Ve namâzda secde cümle aĥvâlden efďaldır.⁽⁷⁾ Zîrâ vaşlı-ı Hakk'a işaretdir. Eşref-i a'zâ olan yüzümüzü yere⁽⁸⁾ sürüp secde etmege me'mûr olduk. Zîrâ aĥvâl-i şalâtdan bunuñla⁽⁹⁾ Allâh'a ķurbet hâşıl oldu. Bundan efďal hiç bir aĥvâl yokdur. Bunuñla berâber⁽¹⁰⁾ beytullâhînin sırr-ı vaĥdeti ihtivâsı şeref-i zâtiiyyesi ve mehbiţ-i ervâĥ⁽¹¹⁾ ve meţâff-ı aşfiyâ olduğu, şeref-i cârîziyyesidir. Ve muşallî üzerine⁽¹²⁾ ķırâ'at-i Ķur'ân farz [ve] vâcib olduğunun sırrı budur ki Ķur'ân ca'lî⁽¹³⁾ demektir. Şalât daĥi Allâhü Te'âlâ ile abd arasında hâlet-i câmi'adır.⁽¹⁴⁾ Onun için vazc-ı dîn ider. Zîrâ şalât, Allâhü Te'âlâ ile abd⁽¹⁵⁾ arasında maķsûmedir. “Allâhü ekber” diye namâza başlamak iki âlemden⁽¹⁶⁾ cârî olup mâsivâ-yı Allâh'dan ferâğatle dâ'ire-i tevĥîde girmekdir.⁽¹⁷⁾

“Subhānekellāhümme”yi okumak ʿarş-ı aʿlāyı götüren hāmīl dört ⁽¹⁸⁾ melāʾikenin duʿāsıdır ki Hāzret-i Ādem ʿaleyhisselām daḥi ʿArafāt'da ⁽¹⁹⁾ okuyup Cenāb-ı Hāḫḫ'a tevbesini ḳabūl etdirdiği ecilden bize de ⁽²⁰⁾ okumak sünnet oldu. Baʿdehū sūre-i Fātiḫa okuruz ki Fātiḫa'nın ⁽²²⁾ nısf-ı evveli Hāḫḫ'a rāciʿ ve nısf-ı şānisi *ihdinā'*dan āḫirine dek ʿabde ⁽²³⁾ ʿāʾiddir ve ortadaki “ıyyāke naʿbudū ve ıyyāke nestaʿīn” ikisini cemʿ ve zamm **[7]**⁽¹⁾ etmişdir. Onuñ için iki elini vāsıta-i zamm ile şağ elini şolu ⁽²⁾ üstüne vazʿ etmek lāzımdır. Zīrā aşḫāb-ı şimālī bağlamak gibidir. ⁽³⁾ Ve āyāt-ı Fātiḫa aralarında vaḳf-ı sükūn iḳtizā eyledi. Zīrā ⁽⁴⁾ “bismillāhi'r-raḫmani'r-raḫīm” didikde, Hāḫḫ Teʿalā “zekereni ʿabdī” ⁽⁵⁾ buyurur. Vaşl etse terk-i edeb etmiş olur ki kelāmı kelāma ḫalīḫ ⁽⁶⁾ etmek ʿadem-i semāʿdır. Ve ʿabd “elḫamdülillāhi rabbi'l-ʿālemīn” didikde, ⁽⁷⁾ Rabbü'l-ʿālemīn “ḫamideni ʿabdī”²⁷ ve ʿabd “er-raḫmāni'r-raḫīm” didikde Hāḫḫ ⁽⁸⁾ Teʿalā Hāzretleri “eşnā ʿaleyye ʿabdī” ve “mālīki yevmi'd-dīn” didikde ⁽⁹⁾ “meccedeni ʿabdī” diye buyurur. İşte bu nısfın cümlesi ḫālīşen ⁽¹⁰⁾ Allāhü Teʿalā Hāzretleri'niñdir. “İyyāke naʿbudū ve ıyyāke nestaʿīn”, yaʿnī bu maʿnā ⁽¹¹⁾ ʿabd ile Allāhü Teʿalā Hāzretleri arasında müşterekdir. ʿAbde ḫiṭāben ⁽¹²⁾ Hāḫḫ Teʿalā buyurur ki “ḫazā beynī ve beyne ʿabdī”²⁸. Baʿdehū “ihdina'ş-şirāṭ⁽¹³⁾e'l-mustaḫīm şirāṭa'l-lezīne enʿamte ʿaleyhim ḡayri'l-maḡḍūbi ʿaleyhim vele'd-ḫāllīn” ⁽¹⁴⁾ didikde, Hāḫḫ Teʿalā buyurur; “ḫāʾulāʾi li-ʿabdī ve li-ʿabdī mā seʾel”²⁹. Yaʿnī ⁽¹⁵⁾ evvelkisi ḫālīşen Allāhü Teʿalā Hāzretlerine, bu daḫi ḫālisen ʿabde ʿāʾid ⁽¹⁶⁾ olup duʿası müstecāb olur ve mesʾulī ḫuşūle gelir.³⁰ İşte ⁽¹⁷⁾ bundan ötürü sūre-i Fātiḫa'nın namāzda ḫırāʾati vāciḫ olmak ⁽¹⁸⁾ lāzım geldi. Namāz ise münācātdır. Nitekim ḫadıṣ-ı şerīfde gelür: ⁽¹⁹⁾ “El-muşallī yunāci rabbeḫi”³¹. Bu cihetden namāz zıkr-i Hāḫḫ'dır. Zīrā münācātda ⁽²⁰⁾ elbetde zıkr-i Hāḫḫ lāzımdır. Ve zākir ise celīs-i Hāḫḫ'dır. Nitekim ⁽²¹⁾ buyurulmuşdur: “Ene celīsü men zekereni”³². Bir kimse zū-başar olsa ⁽²²⁾ lā-büdd celīsini görür. Eger görmese bārī görür gibi ʿibādet eyleye. **[8]**⁽¹⁾ Baʿdehū üç āyet miḫḫārī Ḳurʾan okuya, “Allāhü ekber” diye rükūʿa ⁽²⁾ vara, üç defʿa “sübḫāne rabbiye'l-ʿazīm” diye. Baʿdehū “semiʾallāhü limen ḫamideḫ” ⁽³⁾ diye. Her muşallī maḫām-i imāmetdedir; merātib-i risāletdir. Resül ise ⁽⁴⁾ nāʾib-i Hāḫḫ'dır. Bu cihetden Allāhü Teʿalā lisān-ı ʿabd ile “semiʾallāhü limen ḫamideḫ”⁽⁵⁾ okumak olur. Melāʾike ve ḫāzır olanlar “rabbenā leke'l-ḫamd” ⁽⁶⁾ derler. Muşallīniñ derece-i ʿulviyyeti bundan maʿlūm ola. Şalāt-ı faḫşā, yaʿnī ⁽⁷⁾ rüʾyet-i ḡayr u münker, yaʿnī rüʾyet-i nefis ölmeye ki muḡayir şalātdır. ⁽⁸⁾ Şalāt, ḳurretül-ʿayn olduḡu

²⁷ Kulum bana hamd etti.

²⁸ Bu, benimle kulum arasındadır.

²⁹ Bunlar benim kulumdur ve kulumun dilediği verilecektir.

³⁰ Burada bahsi geçen hadis için bk. İbn Mâce, Edeb, 52.

³¹ “Namaz kılan Rabbiyle konuşmaktadır.” (Buhārī, Salāt, 36).

³² “Ben, beni zikreden kulumun meclisindeyim.” (Beyhaki, Şuabu'l-İman, c.1: 451/680).

müşâhede-i maḥbûb ile dir. Ka^cde ise üç ⁽⁹⁾ dört sırrı cāmî^cdir. “Et-taḥiyyât”ı Ḥazret-i Peyğamber-i zî-şân ⁽¹⁰⁾ Efendimiz cemâl-i Ḥaḳḳ’ı müşâhedeyle okudu. Ba^cdehû Cenâb-ı Ḥaḳḳ Celle ve ‘Alâ ⁽¹¹⁾ Ḥazretleri daḫi “Es-selâmü ‘aleyke ve raḥmetullâhi”ye kadar, ba^cdehû Ḥazret-i ⁽¹²⁾ Risâlet-penâh “‘aleynâ ve ‘alâ ‘ibâdillâhi’-ş-şâlihîn”e kadar okudu. Ba^cdehû ⁽¹³⁾ Cibrîl ‘aleyhisselâm ile melâ’ike-i kirâm kelime-i şehâdeti kırâ^cat eyledi. ⁽¹⁴⁾ Namâza duḫûl bir tekbîr ile olup iki selâm ile ḥurûc eyledi. ⁽¹⁵⁾ Zîrâ eyyâm u leyâlî şaḥâ’if gibidir. “Niyyât” [m]aḳşûd-ı aḳlâm^cdir; ‘âmiller ⁽¹⁶⁾ kâtibdir. İmân midâddır. Zîrâ İmân midâd olmasa nüfus-ı a^cmâl ⁽¹⁷⁾ şûret bulmazdı. İşte namâz dört sır üzerine olup bâlâda ⁽¹⁸⁾ carz olunduğu vech ile insân, ḥayvân, nebâtât, toprak^cdir ki ⁽¹⁹⁾ ma^cdendir; ‘âlem-i nâsût, melekût, ceberût, lâhûtdur. Mertebe-i ⁽²⁰⁾ insân dördür. Beşeriyetdir ki ḥayvândır, insâniyyetdir ki melâ’ikedir. Sırr-ı Ru⁽²¹⁾ bûbiyyetdir ki insân-ı kâmil olup maḥlûku ḥalḳa da^cvet ede. Sırr-ı ulûhiyyetdir ⁽²²⁾ ki Ḥaḳḳ ile Ḥaḳ olmakdır. İşte böyle namâz ya^cnî mertebe-i Ḥaḳḳ’da fenâ bulmakdır. [9] ⁽¹⁾ Kılanlar mi^crâc-ı rûḥânî etmiş olurlar. “Eş-şalâtü mi^crâcü ümmeti”^{33 (2)} bu sırdır.

⁽³⁾ Ögle namâzı dört rek^cat olup ḥaḳîkat-ı Muḥammediyye sırrıdır. Nür, ⁽⁴⁾ rûḥ, ‘aḳl, kalem^cdir. Onuñ için dört rek^catdır. Zîrâ güneşin ⁽⁵⁾ vasat-ı semâda bulunduğ gibi ḥaḳîkat-ı Muḥammediyye de on sekiz biñ ‘âlemi ⁽⁶⁾ tenvîr eylemişdir.

Ne gözdzür görmemiş nür-ı ḥaḳîkat
Münîr itmiş zemîn u âsumânı

⁽⁷⁾ denilmişdir ki bu beyt onuñ sırrıdır. İkinci namâzı ⁽⁸⁾ daḫi dört rek^catdır, ‘anâşır-ı erba^canın sırrıdır. Dört esmâ-i ilâhîyye ki ⁽⁹⁾ Mumît, Muḫyî, Ḥayy, Ḳâbîz isimleriniñ esrânı ve bu esmânın ⁽¹⁰⁾ müsemâsıdır. Aḫşam namâzı üç rek^cat olup mevâlîd-i şelâsenin ⁽¹¹⁾ sırrıdır. Ma^cden, nebât, ḥayvân ve ba^cde tevḫîd-i ef^câl, tevḫîd-i ⁽¹²⁾ şifât, tevḫîd-i zât^cdir.

⁽¹³⁾ Yatsu namâzı daḫi dört rek^catdır. ‘Âlem-i nâsût, melekût, ⁽¹⁴⁾ ceberût, lâhûtdur. Ya^cnî Cenâb-ı Ḥaḳḳ’ın zât, şifât, esmâ^c, ⁽¹⁵⁾ ef^câl ve âşârının sırrıdır.

⁽¹⁶⁾ Vitr namâzı üç rek^catdır. Biri nefsi, dîgeri ümmeti ve üçüncüsü ⁽¹⁷⁾ Allâh için olduğundan rek^cat-ı şâlîsede tecellî-i ilâhî vâki^c olmağıla bilâ-⁽¹⁸⁾ iḥtiyâr ellerini ḥal ve irsâl eyledi. Ba^czî ehl-i nâra muḫḫalîc olduğda, ⁽¹⁹⁾ feza^c ḥâşıl olmağıla ḳunût du^câsını kırâ^cat buyurdular. İşbu ḳunût ⁽²⁰⁾ du^câsının Ḳur^can’dan olduğuna ve iki âyet olup süre-i Ḳur^can yüz on ⁽²¹⁾ altı iken Zeyd raḫiyallâhü ‘anh rivâyet eder ki âḫir mektûb ve ma^crûz-ı nebevî ⁽²²⁾ olan muşḫafda olmayıp yüz on dört süre olmuşdur. [10] ⁽¹⁾ Şalât-ı vitr ḥaḳḳında ise: “İnnallâhe zâdekum şalâten elâ ve hiye’l-vitru”^{34 (2)} buyurulmuşdur. Vitr, leyle-i mi^crâcda meşrû^c oldu,

³³ “Namaz ümmetimin mi^crâcıdır.” (Fahredden Râzî, et-Tefsîru’l-Kebîr, c. 1: 226)

³⁴ “Allah size bir namaz ziyade etti. Dikkat edin, o (namaz) vitirdir.” (Ebû Dâvûd, Vitr, 1)

Mescid-i ⁽³⁾ Akşâ'da kıldığı iki rek'at nâfiledir. İmâmü'l-enbiyâ sidretü'l-müntehâda ⁽⁴⁾ vitrde imâmü'l-melâ'ike olup ehl-i arz ve semâ üzerine fazlı ziyâde ⁽⁵⁾ oldu. Cum'a namâzi iki rek'at olup ümmet-i Muhammed'in ictimâ'ıyla ⁽⁶⁾ ittifâk-ı İslâmiyye ve ittihâd-ı İmâniyye içündür. Kelime-i şehâdetiñ 'âleme intişâr ⁽⁷⁾ edilmesine binâen huṭbe üç sır üzerinedir. Biri; Cenâb-ı Hakk'ın ⁽⁸⁾ vahdaniyyetini i'ân, "ve Muhammedün resûlullâh" sırrını beyân ve pâdişâh-ı 'âlem-penâha ⁽⁹⁾ du'â-ı h'ân olmağ üzere millet-i nâciyenin istirâhatine ve dîn-i İslâm'ın ⁽¹⁰⁾ terakkiyatına ve mülkümüzün 'umrânına dâldir.

⁽¹¹⁾ Bayram namâzi: İki rek'at, üçer zâ'id tekbîr iledir. Birinci ⁽¹²⁾ rek'atda Fâtihâ'dan evvel zâ'id tekbîrler cemâl-i Hakk'ı müşâhede edip imâm ⁽¹³⁾ efendi bi'l-cümle cemâ'atiñ vekîli olup huzûr-ı Mevlâ'da arz-ı hâcet ⁽¹⁴⁾ eder. İkinci rek'atda kırâ'atdan soñra üçer kere tekbîr alınır. ⁽¹⁵⁾ Cenâb-ı Hakk'ı celle ve 'alâ hazretleri imâmî nâ'ib ederek kullarını cemâliyle ⁽¹⁶⁾ müşerref eylediginden ba'de teşekkür huṭbesi okunarak câmi'den ṭaşra ⁽¹⁷⁾ çıkılır.

⁽¹⁸⁾ Ramazân bayramı üç gün ve Kurbân bayramı dört gün ki cem'an ⁽¹⁹⁾ yedi gün eder: Yedi ṭamudan hâlâş olmağa ve yedi ahlâk-ı ⁽²⁰⁾ rezîleyi terk etmege ve nefis maḳâmlarından geçmege 'âlâmetdir. Ol zamân ⁽²¹⁾ ümmet-i Muhammed yek-dîgerimizi böyle bir devlet ü sa'âdete ya'nî cemâl ü kemâle ⁽²²⁾ nâ'îl olduğumuzdan ṭolayı 'ıyd-ı ḥaḳîkî ile tebrîk ederiz. İşte [11] ⁽¹⁾ bayram namâzi bundan 'ibâret olup ḥülâşası Allah ve Resûlullah ⁽²⁾ efendilerimizi bulmağa işâretdir ki sırr-ı zât ve şifâtdır ve 's-selâm...

⁽³⁾ 'ıydınız olsun sa'îd ihvân-ı dîn
Cümleñiz oluñ bugünde kâm-bîn

⁽⁵⁾ Böyle bir gün her kula olmaz naşîb
Luṭf-ı Hakk'ın 'âm-ı Mevlâ'dır bu dîn

⁽⁷⁾ Da'vet-i Hakk'a icâbet eyleyiñ
Ḥil'at-i ma'nâ giyendir muṭma'in

⁽⁹⁾ Tekbîr-i zâ'idleriñ sırrı 'amîḳ
Üç tecellîye irer merd-i güzîn

⁽¹¹⁾ Hem ḥaṭîbiñ sırrıdır sırr-ı nebî
Okuyup añlayana şad-âferîn

⁽¹³⁾ Hakk'ı tecellîsi bulup dîdâr gören
Bayramıñ sırrın bulan dildir emîn

⁽¹⁵⁾ İşte bayram üç tecellî sırrıdır
Üç günün esrârıdır sırr-ı ḳarîn

(17) İydi tebrîk eylerim mü'minlere
Şād u ḥandān sālimīn ü āminīn

(19) Ey Rızā bayram namāzīñ kıl edā
Ḥaḳ cemālīñ göresin ḥaḳḳa'l-yakīn

[12]⁽¹⁾ Cenāze namāzı

(2) Mevtā gögüs hizāsında bir muşallāya vazc edilir. Cemācat daḥi (3) şıkça şıkça turup ya'nī rukūc ve secde etmege yer bırakmayıp (4) cenāzeye karşı “Allāh için namāza, meyyit için du'āya” diye niyet ederek (5) namāza bed' olunur.

(6) Mezḳūr namāzīñ tekbīri dört olup ellerini ḳaldırmağa ḥacet (7) yokdur. Birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü tekbīrlerden (8) her biri bir sırra işaretdir. Allāhü a'lem imām efendiniñ birinci tekbīrde (9) “subḥaneke”yi okuması Cenāb-ı Ḥaḳḳ'ı medḥ ü senādan şoñra (10) o mevtāniñ günāh-ı kebā'ir ü şağā'iriniñ a'fvını istirḥāmdan (11) e'ibāretidir.

(12) İkinci tekbīr ise emrāz-ı ḳalbiyye ile a'zāb-ı ḳabrden ḥalāş (13) olmasına du'adır. Faḥr-i a'lem Efendimizi şeffic getirerek istirḥāmdan (14) e'ibāretidir. Üçüncü tekbīr ise māsivādan aḥvāl-i ḥaşre, ḥesāb, (15) e'ikāb ve sırātdan mürüruna du'adır. Dördüncü tekbīr ve iki selām (16) namāzdan ḥurūc etmek vücūd-ı zenbden ḥalāş olup ḥaḳīḳat-ı (17) aşliyyesine rücūc eylemesi üzerine Ḥaḳḳ'ın selāmiyla rahmet-i Ḥaḳḳ yād (18) olunarak cenāzeyi aşlına ḳavuşdurmağa sa'cy etmektir. Ḥaḳīḳatde (19) ise birinci tekbīr, mertebe-i lā-ta'ayyünden zuhūrunu görücek, “Allāhü ekber” (20) diyerek cenāzeniñ sırrına vāḳıf olmak üzere Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a ḥamd ü (21) senādan şoñra a'vn-i Ḥaḳḳ ile o mevtāniñ sırrını müşāhede ederse [13]⁽¹⁾ nūruna, sırrına, rūḥuna ve cismine tekbīrler getirip ḥaḳīḳat-ı (2) Muḥammediyye'niñ bir cüz'ü olduğundan küllüne vāşıl etmek üzere dört (3) tekbīr ile aşlına ḳavuşdurmak için du'ā ve ilticādır. “Yā Rabbī yā Rabbī (4) sen kimseyi aşlına maḥcūb ve ḥacil ḳavuşdurma.” diyü cemāc'atīñ (5) rızāsı ve Cenāb-ı Ḥaḳḳ'dan mağfıret taleb eylemesi bundan e'ibāretidir.

(6) Meyyit, muşallā kürsīsine çıkıp lisān-ı ḥāliyle diyor ki “Herkes (7) benim gibi bu zā'ika-i mevti ḫataḳdır. Bu ise gāyet güzel bir neticedir. (8) Zīrā fenādan beḳāya rıḫletdir. Keşafetden leḫafete, maḥlūḳatdan Ḥālık'a (9) ric'atle be-kām ve böyle bir sa'adet-i ebediyyeye nā'il olmak isterseñiz hemān (10) dünyāda iken imān-ı şühūda nā'il olmaḳlığa sa'cy ediñ. Bu sa'cy tevfiḳ-i (11) Rabbānī iledir ve bu da ma'rifet-i nefis ile ḥāşıl olur. Çünkü:

(12) Bildiñse nefsiñ ey cān
Çün şükr oldu ölmeñ

Bundan a'ziz (13) ve leziz bir şey yokdur ki ḳayddan āzāde olup a'nāşır-ı erba'a zindānından (14) ḥalāş oldum. Zāhiren siziñle firāḳdayım, amā bāḫinen siziñle (15) vuşlatdayım.

‘ilm-i aḥfā⁹ zuhūra geldi. Ben sizi görmekdeyim, ⁽¹⁶⁾ amā siz beni görmüyorsunuz. Amān amān bir ayak evvel sa‘y ediñ, ⁽¹⁷⁾ ğayret ediñ. Bu ‘ālem-i fāniye muḥabbet etmeyiñ! Her kime muḳārin ⁽¹⁸⁾ olursañız Allāh için muḳārin oluñ. Bir ān evvel ‘ālem-ı nūra, bu ‘ālem-i ⁽¹⁹⁾ sürūra, bu ‘ālem-i vaḥdete rücū^c ediñ ki her bir belā ve ibtilādan ⁽²⁰⁾ rehā-yāb olasıñız!” diyü ḥiṭāb ediyor. “Baḳıñ! Çeşm-i ‘ibretle baḳıñ ⁽²¹⁾ ki cümleñiziñ omuzuna rākib olarak cüz‘ī iḥtiyārımı terk etdim. ⁽²²⁾ Siziñ vāsıtañızla rücū^c ediyorum. Şanki dört kanadla aşıma [14] ⁽¹⁾ ric‘at ediyorum; görmüyor musuñuz? Aşım olan toprak ⁽²⁾ iki ellerini semāya açıp lisān-ı ḫāliyle “İlāhī! İlāhī! Benim evlādımı ⁽³⁾ baña tizce kavuşdur!” diye sīnesini çāk ederek bağına başmak ⁽⁴⁾ üzere iki elleriyle cenāzeyi derūnuna alıp setr ediyor!” ⁽⁵⁾ Cenāb-ı Haḳ ve Feyyāz-ı Mutlak cümlemizi ma‘ruzātım vech ile ‘āmil ⁽⁶⁾ olan kullarına ilḫāḳ ve ĩmān-ı şühūdī ile bu ‘ālemden kemāl-i iṣtiyākla ⁽⁷⁾ aşlımıza kavuşmak naşīb ü müyesser eyleye. Āmīn yā mu‘īn bi-ḥürmeti ⁽⁸⁾ seyidi'l-mürselīn ve ‘alā ālihi ve aşḫābihi ecma‘īn.

⁽⁹⁾ Vallāhu'l-hādī.

⁽¹⁰⁾ Ḥulāşa-i ma‘rūzātım: Namāzdaki kıyām elife, rükū^c dāla, secde ⁽¹¹⁾ ḫa ile mīme işāretdir ki Aḫmed, Eḫad'a secde etmege me‘mürdür.

⁽¹²⁾ Eḫadle Aḫmed'in farkın ider bir mīm-i imkānī
Hüdā ol mīm içinde gizlemiştir cümle ekvānı

⁽¹⁴⁾ Buraya münāsib “müfessirīn-i kirāmdan” ve ehlullāh-i ‘azāmdan İsmā‘īl ⁽¹⁵⁾ Ḥaḳkı ḳuddise sırrahu'l-‘azīz efendimiziñ teberrüken bir gāzelini taḫrīre cür‘et eyler ⁽¹⁶⁾ ve ḫayr ile elsine-i ehl-i ‘irfānda yād olmaḳlıgımı istirḫām ederim.

⁽¹⁷⁾ Kullarıñ içinde yā Rabbī bizi
Emriñi nehyiñi bilenlerden et
Gizleyüp işāret etdiğini izi
Toğrılıp kapuña gelenlerden et

⁽²¹⁾ Pāk edüp zāhir ü bāṭını kamu
Gözümüz ḳanyla alalım vüzū⁹

[15] ⁽¹⁾ Namāza ṭurıcaḳ vechiñe ḳarşu
Ḥuzūr-ı ḳalb ile ḳılanlardan et

⁽³⁾ Nefḫ-i rūḫ et bize ādem olalım
Secdemizden būy-ı liḳā alalım
Toprakdaki sırrıñ nedir bilelim
Ḥāk içre cevāhir bulanlardan et

- (7) ʿAzrâʿil urıcağ yir yüzine kef
 Țoldırđıñ kabzasıñ sırr-ı men-ʿaref
 Ādem ile virdiñ cihāna şeref
 Bizi gerçek olan ādemlerden et
- (11) Kūl olan neylesün māl ile cāhı
 Yitmez mi bulduğu sen gibi şāhı
 Hakkı'ya naşib et fenā-fillāhı
 Ölmezden öñ anı ölenlerden et

(15) Namāzıñ āhirinde duʿā edicek, müʾmin iki ellerini semāya yaʿnī⁽¹⁶⁾ ʿarş-ı aʿlāya uluca ile kaldırmalıdır ki kendi vechiniñ⁽¹⁷⁾ şıgacağı derecede sağ eliniñ ayasında on sekiz rakamını müşāhede⁽¹⁸⁾ ederek ism-i “Ḥayy”ya maẓhar olduğunu ve şol eliniñ ayasında⁽¹⁹⁾ seksen bir rakamını müşāhede eyledikde, “Basit” ismine maẓhar olduğunu⁽²⁰⁾ añlayıp on sekiz ile seksen bir ki cemʿan toksan toktuz esmā-i⁽²¹⁾ ilāhiyye'yi cāmiʿ olan “Allāh” ism-i zātına tazarruʿ ve niyāz eyleye. Cenāb-ı⁽²²⁾ “Ḥayy”-ı muṭlak zāhiren ʿarş-ı aʿlāya Raḥmān isminden tecellī ve duʿā [16]⁽¹⁾ edeniñ duʿāsını müstecāb edeceğine hiç şübhe yokdur. Ve bātınen⁽²⁾ ʿarş-ı Raḥmān olan kalb-i müʾminden her ne ki murād olunur ise⁽³⁾ zuhūra geleceği bī-iştibāhdır. Faakat ḥaḳıkatde insān nefsiñ lezzeti⁽⁴⁾ için Ḥakk'dan bir şey taleb etmege ḥayā etmelidir de “Neye elyağ ve müsteḥak⁽⁵⁾ isem beni benden aʿlā bilen Rabbim baña iḥsān buyurur.” diyerek ellerini⁽⁶⁾ yüzüne Celāl ve Cemāl sırrını müşāhede ederek sürüp cemāline⁽⁷⁾ maẓhariyyet temennī olunmalıdır.

Kaynaklar

- Ahmad, Qazi Moin Uddin (1963). *History of the Shattari Silsilah*. Doctoral Thesis, Aligarh Muslim University.
- Çınar, Fatih (2012). *Mûr Ali Baba*. Sivas: Buruciye Yayınları.
- Elmalı, Naci (2016). *Erzurum'un Yüzleri Karazlı Hakkı Bey*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ernst, W. Carl (2003). “Şettârî Sufilikte Mihne ve Temkin Tavrı”. çev. Ulvi Murat Kılavuz, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.12, S.1.
- Eyice, Semavi (1989). “Ali Paşa Camii”. *DİA*, C. II.
- Güler, Muhammed İkbâl (2016). *Erzurum'un Yüzleri Kolağası Ali Rızâ Efendi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Hacı Muharrem Hilmi Efendi (2012). *Dîvân-ı Sırrî*. haz. Süleyman Ateş, İstanbul: Hassa Mimarlık.
- <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr> (Son Erişim Tarihi: 28.09.2020)
- <https://kuran.diyaret.gov.tr/> (Son Erişim Tarihi: 28.09.2020)
- Kasır, Hasan Ali (1999). *Erzurum Şairleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kuyuma, Erol (2015). “Cehennem ve Tamu Kelimeleri Üzerine Art Zamanlı Bir Değerlendirme”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4(3), 875-888.
- Mert, Talip (2015). “Sivas'ta Bir Kâdirî Şeyhi Mor Ali Baba”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIX/2.
- Osmânzâde Hüseyin Vassâf (2015). *Sefîne-i Evliyâ*. c. 4, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Şimşek, Selami (2015). “Aşıkların Gülbahçesinde Erzurumlu Bilinmeyen Bir Gönül Eri: Kolağası Ali Rıza Efendi (v. 1930)”. *Ayvakti Dergisi*, 157. Sayı. <http://ayvakti.net/?p=2833> (Son Erişim Tarihi: 28.09.2020)
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2008). *Beş Şehir*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Uludağ, Süleyman (1991). “Abdullah-ı Şüttârî”. *DİA*, C.I.
- Üstünbaşoğlu, Cemâleddin Server (1945). “Bir Halk Terbiyecisi: Tazegüllü Ahmet Fevzi Alpağut”. *Erzurum Halkevi Kültür Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 6.
- Yavuzer, Halit Ziya (ty). *Ebyatlarda Bir Oluşun Öyküsü*.
- Yavuzer, Halit Ziya (ty). *Sohbet Yankıları*.